

HAL
open science

Guus, aka Sigidi (Chadic, West-B, South-Bauchi): Grammatical notes and vocabulary

Bernard Caron

► **To cite this version:**

Bernard Caron. Guus, aka Sigidi (Chadic, West-B, South-Bauchi): Grammatical notes and vocabulary. Afrika und Übersee, 2001, 84, pp.1-60. halshs-00644644

HAL Id: halshs-00644644

<https://shs.hal.science/halshs-00644644>

Submitted on 28 Nov 2011

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Gùùs, aka Sigidi (Chadic, West-B, South-Bauchi): Grammatical notes and vocabulary

B. CARON
Llacan^{*}

1. Introduction

In his 1975 monograph entitled *Boghom and Zaar : vocabulary and notes*, Kiyoshi Shimizu wrote :

In addition to the Zaar dialects, we may perhaps be able to include the language of the Sugudawa to Zaar, for my informant of Zaar from Kal says that his dialect and this 'language' are mutually intelligible. [...] the Kal forms seemed to have the original tone reconstructed for the Proto-Barawa. In addition, the independent pronouns elicited for the Kal dialect seemed to preserve the older status of the language. (p.6)

Gùùs, called Sigidi by Shimizu (78 : 13) belongs to the Southern Bauchi group of the West Chadic-B sub-branch of Chadic (Afroasiatic). It is part of the Zaar dialect continuum and apart from these mentions by Shimizu, remains undocumented. The following notes will confirm Shimizu's intuitions.

Gùùs¹ is the ethnonym of a group of people living in 16 villages or so around Sigidi, in the southern part of Bauchi state, Nigeria². A Gùùs person is **mur gúús**. **Guus** is a verb meaning *be*

---

^{*} Llacan (Langage, Langues et Culture d'Afrique Noire), UMR 7594 (CNRS, Inalco, Paris7) - 7, rue Guy-Môquet 94801 VILLEJUIF Cedex France. caron@vjf.cnrs.fr. This paper was inspired by Jaggat (98) which convinced me of the interest of publishing descriptive material without waiting for a full phonological or comparative analysis. Let him be thanked for it.

¹ Transcription system : Long vowels are indicated by double letters ; low (Lo=L) tone = à/àà ; high (Hi=H) tone = á/áá ; middle (Mid=M) tone = a/aa ; falling tone = â/ââ ; rising tone = ǎ/ǎǎ. We have preferred to use the IPA instead of Hausa spelling conventions to transcribe Gùùs sounds. i.e. Hausa **c** is **ɕ** ; **j** is **ɟ** and **y** is **ɟ**. Abbreviations : *adv.*, adverb ; *Aor.*, aorist ; *C*, consonant ; *conj.*, conjunction ; *Cont.*, continuous ; *det.*, determiner ; *Fut.*, future ; *Hab.*, habitual ; *id.*, ideophone ; *Imm.*, immediate ; *Ipl.*, plural imperative ; *Irr.*, irrealis ; *n.*, noun ; *n.col.*, collective (=non-count) noun ; *num.*, numeral ; *Perf.*, perfective ; *Pl.*, plural ; *prep.*, preposition ; *Rec.*, recent ; *Rem.*, remote ; *Spec.*, specific usage ; *Subj.*, subjunctive ; *V*, short vowel ; *v.*, verb ; *v.i.*, intransitive verb ; *v.t/i.*, transitive and intransitive verb ; *Vn*, verbal noun ; *VV*, long vowel.

² These villages or wards are : Jigi, Kufai, Tungri,

Bulli, Bakin Kogi, Sidai, Mulagri, Mun Zlar, Kundum, Mun Sanyi, Ngebbi, Sigdin Shegu, Sigdin Yashi, Tulai, Tsamiya, Padama. After a short visit to the Sarkin Jigi in 1995, the data for this article was collected in Jos in two weeks in August 1996 from Ibrahim Isa Jigi, then 31, a teacher of English in a Federal College of Education.

old, ancient. They refer to a human being as **zaar** (pl. **zaarsə**) and to the language they speak as **vì kə gúús** (lit. *the mouth of the Gùùs, or the ancient language*).

2. Phonology

2.1 Consonant phonemes

p	p ^j	t	ts	tʃ	k	k ^j	k ^w	ʔ	
b	b ^j	d	dz	d ^w	ɕ	g	g ^j	ɣ	
ɓ		ɗ							
mb		nd	ndz	nd ^w	ndɕ	ndɕ ^w	ŋg	ŋg ^j	ŋg ^w
f		s			ʃ				(h)
v		z			ʒ				
		ɬ	ɬ ^j	ɬ ^w					
		ɓ	ɓ ^j	ɓ ^w					
m	m ^j	n			ɲ				
		r							
		l							
					j				
					'j				

As in Hausa, all Gùùs words begin with a consonant and vowel-initial words in the transcription are preceded by a glottal stop : **ii**, *do* = **ʔii** Consonants are labialised in front of short /u/ and /o/. **gón**, *some* = [gón] ; but [gón], *cola nut*. **g**, **ng**, **m**, **n** and **ɲ** are palatalised in front of /i/ and /e/.

2.2 Vowels

Gùùs has a six-vowel system, all of them occurring short and long, with no nasals.

short			long		
i	u		ii	uu	
e	ə	o	ee	əə	oo
	a			aa	

Pending a deeper phonological analysis, we have chosen to account for diphthongs as a sequence vowel+glide : **a(a)w** ; **a(a)j** ; **oj** ; **uj**.

2.3 Tones

Gùùs has three levels of tone (Hi, Mid and Lo), plus a rising tone (Lo-Hi) and a falling tone (Hi-Lo).³

3. Verbal morphology

3.1 Monosyllabic verbs

Two thirds of the verbs are monosyllabic. They all have a Mid lexical tone.

3.2 Polysyllabic verbs

Apart from those borrowed from Hausa, all polysyllabic verbs are disyllabic, and have either M or MH tone schemes. The tones don't seem to be predictable :

<i>lick</i>	batə	<i>try</i>	bitá
<i>be far</i>	mbəgá	<i>answer</i>	ngigə

³ This corresponds to a shallow phonological analysis corroborated by oppositions such as : **tʃi jaatsá**, *he is harvesting* ; vs. **tʃi jàatsá**, *they are harvesting*.

3.3 Verb plurals

Verbs have a plural Imperative, formed with a **-(ə)n** suffix and HL(L) tones.

	Verb	Plural Imperative
<i>unroll</i>	taa	táàn
<i>knead</i>	kaas	káásən
<i>chop</i>	jaatsó	jáátsən
<i>lick</i>	batə	bátən

There are traces of a pluractional derivation through lengthening of the first vowel :

<i>combine, glue</i>	mbatsó	<i>gather</i>	mbaatsó
<i>bite</i>	nas	<i>chew</i>	naas
<i>tie</i>	nat	<i>tie</i>	naat
<i>see, look at</i>	ɲgal	<i>examine</i>	ɲgaal
<i>answer</i>	ɲgigə	<i>refuse</i>	ɲgiigə
<i>cease</i>	ɣer	<i>stand, stop</i>	ɣeer

3.4 Verbal extensions

One verbal extension was identified, elicited with Hausa grade 5 ‘causative’ verbs. It is not very productive. The form is **-(ə)r** with a Mid-Hi tone scheme.

original vb.	Hausa	Gùùs	derived vb.	Hausa	Gùùs
<i>come out</i>	fita	taj	<i>get out</i>	fitar (da)	tar
<i>enter</i>	shiga	wat	<i>let in</i>	shigar (da)	wadǎr
<i>get up</i>	tashi	sor	<i>make stand</i>	tasar (da)	sorǎr
<i>lie down</i>	kwanta	ndəbáát	<i>lay down</i>	kwantar (da)	ndəbaatǎr
<i>come down</i>	sauka	suj	<i>take down</i>	saukar (da)	sur

3.5 Verbal nouns

Three classes of verbal nouns can be identified :

(i) **-i** suffix and L tones.

<i>beg</i>	fwaal	fwààlì
<i>knead</i>	kaas	kààɲì
<i>boil</i>	dǎkəl	dǎkə̀lì
<i>sleep</i>	ndəbáát	ndə̀bààtɲì

(ii) **-ntɲi** suffix and MH tone. They correspond to monosyllabic verbs in CVV, and a few monosyllabic verbs ending in **j**, **w**, **ɲ** or **r**.

<i>unroll</i>	taa	tanɲí
<i>dig</i>	zuu	zunɲí
<i>shoot</i>	mboj	mbonɲí
<i>throw</i>	muɲ	munɲí
<i>cut</i>	ɬaw	ɬonɲí
<i>spin</i>	tar ⁴	tanɲí

A few monosyllabic verbs in CVV take a (i) Vn

<i>lie down</i>	taa	tààjì
<i>grow</i>	luu	lùntì

(iii) verbal nouns of verbs borrowed from Hausa, keeping their original Hausa form, with L tones.

⁴ **tar** may be the causative of **taa** (Vn **tanɲí**), *unroll*.

<i>ask</i>	tamba	tàmbà
<i>hobble</i>	tarná	tàrnà
<i>protect</i>	tsare	tsàrè
<i>think</i>	lumpaasa	lùmpààsà

4. Numerals

1	láàŋ, nà'àŋ	11	kwadól-ná'aŋ
2	mbèfi	12	kwadól-mbófi
3	máàj	13	kwadól-máàj
4	wopsə	20	ban-mbəfiiri
5	nantam	21	ban-mbəfi-ná'aŋ
6	lim	30	fir-máàj
7	usumáàj	40	fir-wopsə
8	usóòpsə	50	fir-naantam
9	naturòpsə	100	laɓi
10	kwatu	10000	laɓi-kwatu

5. Nouns

There is no morphological gender in Gùùs, but plurals are well developed.

5.1 Noun plurals

Two classes of plural can be distinguished :

Regular plurals (probably the more recent), use suffixes. The most common is **-sə** frequently combined with lengthening of a radical vowel, plus some other morphological accidents (apophony, restitution of etymological consonants, etc.). The tone scheme of the singular is generally preserved in the plural.

<i>pumpkin</i>	ɓòláj	ɓòlààŋsə
<i>cloud</i>	ɓùún	ɓùùnsə
<i>groundnut</i>	dál	dàlsə
<i>shrew</i>	ɕaaba	ɕìbààgsə
<i>stone</i>	dààj	dààŋsə

Nouns finishing in ə or a replace these with a **-ees** suffix:

<i>locust-bean</i>	ɓə̀kə	ɓə̀kees
<i>bucket</i>	gùùgá	gùùgèès
<i>ululation</i>	gùùdá	gùùdèès
<i>thorn</i>	jìbgə	jìbgèès
<i>leaves</i>	waldə	waldèès

Other plurals, limited in number (and probably older), don't use these suffixes, but display different types of vowel lengthening and apophony :

<i>iguana</i>	də̀gər	də̀gèèr
<i>worm</i>	zìbər	zìbèèr
<i>baboon</i>	fõyŋ	fùgáán
<i>lizard</i>	ɓǎyŋ	ɓùgòòn
<i>squirrel</i>	ɕàtʃì	ɕə̀táàj
<i>bone</i>	ɕera	ɕiraaj
<i>broom</i>	votsə	vwaatsə

Finally, plural of terms of kinship are formed with the word **kə́** used before the singular : **kə́ ɕìgè** = *grand-fathers* ; **kə́ ɕìfika** = *grand-children* ; **kə́ kááwù** = *uncles*, etc.).

7. Pronominal paradigms

7.1 Subject pronouns

	Subjunctive	Perfective	Imperfective	Aorist	Future	Habitual ⁵
1sg.	mə	map	məkap +H	ma	mə +H	məka / mak + H
2sg.	kə	kap	kəkap +H	ka	kə +H	kəka / kak + H
3sg.	ʈi	ʈap	ʈikap +H	ʈa	ʈi +H	ʈika / ʈak + H
1pl	mə̀	màp	mə̀kàp +H	mà	mə̀ +H	mə̀kà / màk + H
2pl	kə̀	kàp	kə̀kàp +H	kà	kə̀ +H	kə̀kà / kàk + H
3pl	ʈì	ʈàp	ʈìkàp +H	ʈà	ʈì +H	ʈìkà / ʈàk + H

	Immediate past	Recent Past	Remote Past	Irrealis
1sg.	maa	mam +H	mósôn	mâs
2sg.	kaa	kam +H	kósôn	kôs
3sg.	ʈaa	ʈam +H	ʈísôn	ʈîs
1pl	màà	màm +H	məsôn	màs
2pl	kàà	kàm +H	kəsôn	kàs
3pl	ʈàà	ʈàm +H	ʈisôn	ʈîs

Comments : Subject pronouns are pre-verbal. The Lo tone of plural pronouns spreads on to the following Mid tone of the verbs, except in the Imperfective, Future and Recent past where they are followed by a floating Hi tone. With a nominal subject, specific morphemes appear for each tense.

7.1.1 Subjunctive

The Subjunctive markers are **gu** for the singular and **gi** for the plural. This is the only case where there is a distinction between singular and plural.

mə kap mbə̀ʂin kùn gu mbwaa jààʂí.
I Cont. wanting child Subj. shoot bird

I want the child to shoot birds.

mə kap mbə̀ʂin mimûr gi mbwaa jààʂí.
I Cont. wanting children Subj. shoot bird

I want the children to shoot birds.

7.1.2 Perfective

The marker is **ap**. It is suffixed to the preceding word.

kùn gón-ap mbwaa jààʂí.
child some+Perf. shoot bird

A child has shot a bird.

7.1.3 Imperfective

The marker is **kap** followed by a floating Hi tone.

kùn gón kap mbwáá jààʂí.
child some Perf. shoot bird

A child is shooting a bird.

7.1.4 Aorist

The marker is **a**. It is suffixed to the preceding word.

kùn gón-a mbwaa jààʂí.
child some+Aor. shoot bird

A child shot a bird.

⁵ Cf. Hausa **yi ta**.

7.1.5 Future

The marker is **və** followed by a floating Hi tone.

kùn gón və mbwáá jààǵí.
 child some Fut. shoot bird
A child will shoot a bird.

7.1.6 Habitual

The marker is **ak**, suffixed to the preceding word. It is followed by a floating Hi tone.

kùn gón-ak dúú karáŋ.
 child some+Hab. beat dog
A child kept beating (the) dog.

7.1.7 Immediate past

The marker is **aa**, suffixed to the preceding word. This tense is compatible with **ɔ̀hə̀ntá**, *this morning*.

kùn gón-aa ɬaw maadó.
 child some+Imm.Past slaughter goat
A child slaughtered a goat (this morning).

7.1.8 Recent past

The marker is **am**, suffixed to the preceding word. It is followed by a floating Hi tone. This tense is compatible with **amní**, *yesterday*.

kùn gón-am mbwáá jààǵí.
 child some+Rec.Past shoot bird
A child shot a bird (yesterday).

7.1.9 Remote past

The marker is **ásón**, suffixed to the preceding word. This tense is compatible with **aani**, *formerly*.

kùn gón-ásón ɖuu karáŋ.
 child some+Rem.Past shoot bird
A child shot a bird (formerly).

7.1.10 Irrealis

The marker is **âs**, suffixed to the preceding word. The mark appears both in the conditional and in the main clauses.

kùn gón-âs ɖuu karáŋ, ɬis məs.
 child some+Irr. beat dog 3s.+Irr. die
If a child had beaten the dog, it would have died

Realis conditions are introduced by **'n** followed by the Aorist.

'n ka ɖuu karáŋ, ɬi mǎʃi.
 if you+Aor. beat dog 3s.+Fut. die
If you beat the dog, it will die.

7.2 Other pronouns

	Object pronouns	Possessive pronouns	Independent pronouns
1sg.	-(ə)m	gùgé / -gè	ɲááni
2sg.	kə	gwààgí / -ààgè	kjááni
3sg.	tə	gwààǵí / -ààs	ɬjááni
1pl	mé	gwàámmí / -ààgmè	ɲààné
2pl	kón	gwààgóni / -ààgèn	kjààné
3pl	ɬán	gwààgósan / -ààgèsàn	ɬjààné

The singular object pronouns have a Mid tone which assimilates to any preceding Lo tone. There is no specific marking of the Dative.

8. Syntax

8.1 Tone sandhi

Even in the little data we have, one can but notice the importance of tone sandhi in nominal and verbal phrases.

8.1.1 Nominal phrases

The Lo tone of the genitive link spreads rightward on to the next Mid tones : **sà̀nè kɛ̀ ʒəl**, *the situation of the world* (cf. Hausa 'zaman duniya' ; world = ʒəl) ; **rùndúy kɛ̀ mà̀àn**, *bull* (lit. cow of male ; male = mà̀àn). When the genitive link is omitted, the Lo tone remains and spreads in the same way : **mur gùpì**, *blacksmith* (lit. man of forging ; forging = gùpì). When followed by a Lo tone word, the genitive link raises the first tone : **ƙùù kɛ̀ lɔ̀pà**, *wild animals* (lit. meat of bush ; bush = lɔ̀pà) ; **vù̀n kɛ̀ ƙù̀ùn**, *cobweb* (lit. house of spider ; spider = ƙù̀ùn).

8.1.2 Verbal phrases

Rem : the Lo tone of plural pronouns spreads on to the following Mid tone of the verbs, except in the Imperfective, Future and Recent past where they are followed by a floating Hi tone. The singular object pronouns have a Mid tone which assimilates to any preceding Lo tone.

When a direct object begins with a Lo tone, it becomes Hi : **ƙɛ̀ kom ƙù̀ù kɛ̀ lɔ̀pà**, *he hunted wild animals* (ƙù̀ù kɛ̀ lɔ̀pà = wild animals) ; **ƙɛ̀ lii kàrày**, *he beat the dog* (dog = kàrày).

8.2 Negatives

The same negative particle **á?àŋ** appears at the end of all negative sentences.

ƙɛ̀   **lɔ̀p-á?àŋ.**
he+Imm.Past   jump+Neg.
He did not jump.

In the Perfective, an extra **í** is inserted between the subject pronoun and the verb :

ƙɛ̀   **í**   **jaatsó**   **jáàw**   **gwààʃ-á?àŋ**
he+Perf.   Neg.   cut   corn   his+Neg.
He has not yet harvested his corn.

8.3 Question

8.3.1 Yes/no questions

Yes/No questions are expressed through intonation, without any syntactic change to the sentence. A **-aa** is suffixed to the last word of the sentence.

ƙɛ̀   **man-aa?**
he+Aor.   Come+Quest.
Did he come ?

ka   **ŋgal**   **maa? (= mɔ-aa)**
you (sg.)+Aor.   see   me+Quest.
Did you see me ?

8.3.2 Wh- questions

Questions words appear *in situ*.

wà̀nàŋ   **a**   **mani?**
who   Aor.   arrive+Det.
Who came ?

ƙɛ̀   **sən**   **èén?**
he+Aor   stay   where ?
Where did he stay ?

ka   **man**   **jemjí?**
you (sg.)+Aor.   arrive   when ?
When did you arrive ?

9. References

- Caron, Bernard. (2000). *A propos de Kal et de Sigidi : problèmes de dialectologie zaar (tchadique sud-Bauchi)*. Communication au Troisième Congrès International de Linguistique Africaine (Lomé, 21-25 août 2000).
- Jaggar, Philip J. Guruntum (gùrdũŋ) (West Chadic-B): Linguistic Notes and Wordlist. *African Languages and Literatures*, 1988, n° 2, vol. 1, p. 169-189.
- Schneeberg, Nan. Sayanci verb tonology. *Journal of African Languages*. Special *Chadic Issue*, 1971, n° 1, vol. 10, p. 87-100.
- Schneeberg, Nan. Sayanci Phonology. Ph.D. : Indiana University. 1974.
- Shimizu, Kiyoshi. Boghom and Zaar: Vocabulary and Notes. Kano :, 1975, 40 p. Coll. Centre for the Study of Nigerian Languages Monograph.
- Shimizu, Kiyoshi. (1978). *The Southern Bauchi Group of Chadic Languages. A survey report*, 50 p. Coll. *Africana Marburgensia* ; n° 2 (Special Issue).

G̀ùs — English Wordlist

a

- a v̀ari** *prep.* inside.
a ɛ́i kə *prep.* in the middle of.
àddà *n.* sword, machete. *Pl:* àd̀à̀ks̀.
ádúwa *n.* desert date tree.
agéé *adv.* there.
àgwààgwa *n.* duck. *Pl:* àgwà̀agi.
àjàbà *n.* banana.
àládé *n.* pig. *Pl:* àl̀ad̀ú.
àládé k̀è m̀əɟ̀i; sow.
àládé k̀è nd̀ər; wart-hog.
àlbásà *n.* onion.
àlkámà *n.* wheat.
àllúúrà *n.* needle.
- àmni** *n.* yesterday.
àndó *n.* tomorrow.
aníí *adv.* here.
aani *adv.* formerly, in the past.
àngò *n.* bridegroom. *Pl:* à̀ng̀únà.
àngulu *n.* vulture.
ará *v.* lend, borrow. *Vn:* à̀rà; *IPl:* á̀rà̀n.
àɟ̀úúta *n.* snare.
awartaki *n.* tongs.
awre *n.* marriage.
ázùrpà *n.* silver.

b

- báábá** *n.* indigo.
bàdúnkù *n.* leatherworker.
bàgo *n.* communal hunting.
bàkà *n.* bow. *Pl:* b̀ù̀k̀à̀ks̀.
balkam *n.* kitchen. *Pl:* balkaams̀.
bááma *n.* swimming. *Spec:* ii ɲaa bááma 'swim'.
ban̄go *n.* ruins of building.
bàwtà *n.* slavery.
bélbéla *n.* white egret.
bijá *v.* pay. *Vn:* b̀ij̀à; *IPl:* b̀ij̀à̀n.
bìɟ̀i *n.* black spitting snake sp.
bìɟ̀iwáála *n.* skink-lizard.
bìɟ̀ù *n.* grave. *Pl:* b̀ìɟ̀ù̀s̀.
bòbí *n.* frog. *Pl:* b̀ò̀b̀ps̀.
- bòòkítù** *n.* bucket.
bom *v.* meet. *Vn:* b̀òm̀i; *IPl:* b̀òm̀èn.
bòmt̀ə *n.* celebration. *Pl:* b̀wà̀amt̀ə.
bòràŋ *n.* maize. *Pl:* b̀ò̀rà̀ŋ̀s̀.
bóreŋteŋ *id.* hollow.
booto *n.* decorative top of the roof, made of mat.
bùbúɟ̀i *n.col.* wasp.
bùlók *n.* brick.
bùngál *n.* basket. *Pl:* b̀ù̀ng̀è̀ls̀.
buur *v.* live. *Vn:* b̀ù̀r̀i.
burtu *n.* ground hornbill.
bùtùúr *n.* quiver. *Pl:* b̀ùtoor.

b

- bag** *v.* take, carry. *Vn:* b̀à̀g̀i; *IPl:* b̀á̀á̀g̀èn.
bǎɟ̀ɲ *n.* lizard. *Pl:* b̀ugoon.
ban *v.* finish. *Vn:* b̀à̀ǹi; *IPl:* b̀áǹèn.
bànì *n.* end. *See:* ban.
baté *v.* snap (a thread). *Vn:* b̀à̀t̀i; *IPl:* b̀ó̀rà̀à̀t̀èn.
bàt̀ə *n.* thirst.
batə *v.* lick. *Vn:* b̀à̀t̀s̀i; *IPl:* b̀át̀èn.
baatsə *n.* itili.
bəl *v.* separate. *Vn:* b̀ə̀l̀i; *IPl:* b̀ə̀l̀èn.
bəs *v.* strike fire. *Vn:* b̀ə̀s̀i; *IPl:* b̀əs̀èn.
bə̀skə *n.* rope (gen.). *Pl:* b̀è̀sk̀ə̀.
bə̀tkə *n.* locust-bean tree. *Pl:* b̀ə̀t̀kees.
betár *n.* late millet sp.
biljeen *v.* divide, share out. *Vn:* b̀il̀j̀è̀ǹi; *IPl:* b̀il̀j̀è̀ŋ̀èn.
- bìlúú** *n.* diving. *Spec:* ii ɲaa bìlúú 'dive'.
bìh̀ə̀nt̀ə *n.* morning.
bítə *v.* try. *Vn:* b̀it̀s̀i; *IPl:* b̀ít̀èn.
bìzà *n.* urine.
bìzà k̀ə v̀ó̀rà̀àn; bilharzia.
bjaŋg *v.* begin. *Vn:* b̀ə̀ŋ̀g̀i; *IPl:* b̀j̀á̀ŋ̀g̀èn.
bòláj *n.* pumpkin. *Pl:* b̀ò̀l̀à̀à̀ŋ̀s̀.
bul *n.* bed-bug. *Pl:* b̀uls̀ə.
bùún *n.* cloud, harmattan. *Pl:* b̀ù̀ù̀ns̀.
bur *n.* kunu.
buruŋ *n.* wall of room.

d

dàbíínò *n.* date palm.
dàbél-táwsè *n.* palm of hand.
daaɕija *n.* embroider.
dàgà *n.* finger millet.
dáke kè káro *n.* castrated ram.
daksó *v.* do; used only with 'dance' as an object. *Vn:* **dəgààŋi**; *IPl:* **dəgààsən**.
dàl *n.* groundnut. *Pl:* **dàlsə**.
dàl m̀ats̀ung̀unà; Bambara groundnut (lit. groundnut of Muslims).
dààm *n.* iron. *Pl:* **dààmsə**.
dààm kè mbònt̀ŋi; bullet. *Pl:* **dəməàj kè mbònt̀ŋi**.
dàmpàni *n.* fence.
dàmzàrì *n.* hedgehog. *Pl:* **káà-dàmzàrì**.
dánŋi *n.* clan.
dàrən *n.* awnings, shed over the doorway of a room. *Pl:* **dàràànsə**.
dəgèr *n.* iguana. *Pl:* **dəgèèr**.
dəntə *n.* hunt.

dəp *v.* touch. *Vn:* **dəpì**; *IPl:* **díipən**.
dərsààn *n.* heel. *Pl:* **dərsààntə**.
dəm *n.* lake. *Pl:* **dəmsə**.
demi *n.* rabbit. *Pl:* **dəmsə**.
dìm *v.* remain, become. *Vn:* **dìmì**.
dìin *adv.* outside.
ditsu *v.* sneeze. *Vn:* **dìŋi**; *IPl:* **díitsən**.
dor *v.* equalize. *Vn:* **dwààrì**; *IPl:* **dwáárən**.
dubul *n.* baobab tree. *Pl:* **dubool**; **duboolsə**.
dùdùr *n.* scar. *Pl:* **dùdèèrsə**.
dùgà *n.* cotton.
dùgà kè mbóráàn; kapok.
duukíja *n.* dowry.
dùl-viìn *n.* ruin, abandoned compound.
duum *n.* bee.
kə náàsə duum; swarm of bees. *See:* **zà**.
dúùn *adj.* black.
duuní *n.* blind. *Pl:* **duunŋi**.
dwààm *n.* money.

ɕ

ɕaaba *n.* shrew. *Pl:* **ɕìbààgsə**.
ɕàkà *n.* bag. *Pl:* **ɕàkúná**.
ɕámpà *n.* jumper. *Pl:* **ɕámpúnà**.
ɕíbdá *n.* mongoose.
ɕíbɕí *n.* rubbish heap.
ɕííɕíja *n.* veins.
ɕig *v./i.* wet. *Vn:* **ɕìgì**; *IPl:* **ɕìgən**.
ɕìgè *n.* grandfather, in-laws. *Pl:* **kə ɕìgè**.

ɕìgè *adj.* drunk.
ɕíika *n.* grandchildren. *Pl:* **kə ɕíika**.
ɕìmìnà *n.* ostrich.
ɕìŋə *n.* dirt, filth.
ɕìùr *n.* large hoe used to plough. *Pl:* **ɕìrèègə**.
ɕìrgi *n.* boat.
ɕìùŋ *n.* tamarind. *Pl:* **ɕìùŋsə**.

ɖ

ɖaga *v.* lift. *Vn:* **ɖàgà**; *IPl:* **ɖágàn**.
ɖàáj *n.col.* village, town.
ɖààj *n.* mountain, stone. *Pl:* **ɖààŋsə**.
ɖas *v.* bitter. *Vn:* **ɖasni**.
ɖàs v̀ukàl *n.* courage.
ɖààvúr *n.* grass hut.
ɖəj *v.* walk. *Vn2:* **ɖəntə**; *IPl:* **dìin**.
ɖəkəl *v.* boil up. *Vn:* **ɖəkəlì**; *IPl:* **ɖəkələn**.
ɖəkəl-jíŋi *n.* dung beetle.

ɖənká *n.* road, track.
ɖəntə *n.* journey.
ɖətə *v.* swallow. *Vn:* **dìŋi**; *IPl:* **díitən**.
ɖjaa *v.* limp. *Vn:* **ɖjant̀ŋi**; *IPl:* **ɖjáátsən**.
ɖjaak *v.* leak, drip. *Vn:* **ɖjààkì**.
ɖuu *v.* pound, beat, kill. *Vn2:* **ɖuntə**; *IPl:* **dúùn**.
ɖùùgə *n.* beer.
ɖuntə *n.col.* murder, drunkenness. *See:* **duu**.

e

èén *adv.* where?

f

faal v. pray god. *Vn: faàli; IPl: faálèn.*
fíl adj. white.
fìt n. sun, god.
fitíla n. lamp.
foodə n. *acha*, hungry rice.
foktsə n. gum tree sp. *Pl: fòkààktsə.*
fɔŋ v. cover (a pot). *Vn: fɔŋì; IPl: fɔŋən.*

foráj n. thunder.
fot v. blow (with mouth), winnow. *Vn: fɔŋi; IPl: fótən.*
fuj n. granary. *Pl: fuŋsə.*
fwaal v. beg for. *Vn: fwàali; IPl: fwáalèn.*
fwaŋ n. baboon. *Pl: fugáansə; fugáán.*

g

gaa v. put. *Vn: gàaj; IPl: gáàn.*
gaa dúúgən sor v. let ferment.
gáda n. bridge.
gaam n. head, bundle (corn, wood). *Pl: gaamsə.*
gaam víin; roof.
gàŋgà n. drum hanging from the shoulder, beaten with a stick. *Spec: ɣáj gàngà 'smaller type of ganga'; nààsə gàngà 'bigger type of ganga'. Pl: gəŋààksə.*
gàrkwà n. shield. *Pl: gàrkààksə.*
gáwrakí n. crested crane.
gədè n. woman, wife, female. *Spec: gədè zùúr 'mare'; gət kùsùn 'female rat'. Pl: guudə.*
gəd gùrì; widow. *Pl: guud gùrì.*
gət mbúrŋí; bride. *Pl: guut mbúrŋí.*
gət kúnì gùuge; daughter in law.
gət tʃirkè; witch.
gədfənkə n. hiccup.
gəgár n. soot.
gəl v. branch. *Vn: gəlì; IPl: gəlèn.*
gəm v. send (so do sth), escort. *Vn: gəmì; IPl: gəmən.*
gəm sər; sing.
gəm vì; curse.
gəŋ n. cheek, jaw. *Pl: gəgeeŋ.*
gəðrə n. chest. *Pl: gəreeŋ.*
gəʃjap n. wing. *Pl: gəʃjapsə.*
geero n. bullrush millet.
gidə n. grass.
gìgínjà n. palm tree.
giil n. African ebony tree.
gimááʃ v. laugh. *Vn: gimààʃi; IPl: gimààʃèn.*
gimbùrwá n. *acacia nilotica*.
giŋgi v. vomit. *Vn: giŋgi; Vn2: giŋgətə; IPl: giŋgən.*
giir v. get black, dirty, ripe (itili). *Vn: giùrì; IPl: giùrən.*
gìrŋgəl adj. round.

gistə n. dry season.
gìt-fuj n. lid of granary. *Pl: gít-fuj.*
gja prep. in, at.
gjamʃə v. laugh. *Vn: gjàmʃi; IPl: gjámʃèn.*
gjàmʃtə n. ash, ember. *Pl: gjààmʃtə.*
gjàmʃtə kə pjúú; gunpowder.
godo n. bed. *Pl: gùdààksə.*
gón det. some, other. *Pl: gján.*
góórò n. cola nut.
gòòrúbà n. dum-palm.
guu v. plough with the big hoe. *Vn: guntʃi; IPl: gúùn; Spec: guu kinnə 'farm'. guuj;* bury.
gúba n. poison.
gùdùl-táwsə n. fist. *Pl: gùdòòl-táwsə.*
gùdúmà n. hammer.
gùdún n. kiln. *Pl: gùdùnsə.*
gùdúnj n. seasonal river. *Pl: gùdùŋsə.*
gùùdá n. ululation. *Pl: gùùdʃèès.*
gùùgá n. bucket to draw water. *Pl: gùùgèès.*
gula n. drumstick. *Pl: gulaaksə.*
gúmrèèkúm n. mumps.
gùùn n. cock. *Pl: gòònsə.*
gup v. forge (blacksmith). *Vn: gùpì; IPl: gúpèn.*
gùrgə n. clay for houses and pots.
gùùrì n. bachelor, widower. *Pl: gùùrsə.*
gùùrtə n. celibacy.
guus v. old (ant. new). *Vn: gùùʃi.*
gùùs n. Gùùs (ethnonym).
gùùsən n. shade.
gusní adv. last year.
gùùvòòdʃ n. night.
gulʃən n. yam.
gwàgəl n. neck. *Pl: gùgààlsə.*
gwàámú n. *ficus gnaphalocarpa*. *Pl: gwààmsə.*
gwar v *t/i*. bend, crooked. *Vn: gwàrì.*

h

hàntá *n.* liver. *Pl:* hàntèès.
hùùhúú *n.* lungs.

i

ii *v.* do. *Vn:* iintʃí; *IPl:* îñ.
ii dɛntɔ; travel.
ii da; repeat.
ii ndʒál; fight.
ii túká; ruminant, chew the cud.

ii vár; wound.

iikú *n.* rule.

iip *v.* sell, trade. *Vn:* ìpì; *IPl:* ípèn.

j

jaa *v.* drive away. *Vn:* jaantʃí; *IPl:* jáántʃàn.
jàbtè *n.* flour.
jàáɔʒi *n.* red pepper, spice.
jààdɔ *adj.* lazy.
jagɔ *v.* abuse. *Vn:* jàgì; *IPl:* jágèn.
jàágúni *n.* today.
jaakí *n.* war. *Pl:* jìkààksè.
jaantsón *n.* tree.
jaŋ *v.* be ripe (corn, maize). *Vn:* jàngì.
jàán *n.* saliva.
jàrsè gèdʒi *n.* co-wife. *Pl:* jirkáà nɔ guɔʒi.
jaatɔ *n.* soil.
jaatkát *v.* cough. *Vn2:* jààtkádɔ; *IPl:* jáátkàdɔn.
jatɔr *n.* wind, spirit. *Pl:* jatɔrsə.
jaatsó *v.* harvest standing crop (e.g. corn). *Vn:* jààtʃi;
IPl: jáátsən.
jaatsó jáàw; harvest of corn.
jààw *n.* corn gen., millet.
jààʒi *n.* bird.
jààʒi kè bákwaàr; hawk, falcon.

jemʃi *adv.* when?

jérá'a *adj.* yellow.

jèrkè *n.* friend. *Pl:* jirkaani.

jìbgɔ *n.* thorn. *Pl:* jìbgèès.

jìbgɔ kè fîl *n.* acacia albida.

jiid *v.* produce. *Vn:* jìidɔ; *IPl:* jíidɔn; *Spec:*

jiid bízá 'urinate'; **jiid jìs** 'defecate'.

jìŋ *v.* full. *Vn:* jìŋgì.

jìŋgáán *v.* plant (e.g. tubers, tomato), sow (seeds in a hole). *Vn:* jìŋgàànì; *IPl:* jíŋgàànən.

jìr *v.* possess. *Vn:* jìrì; *IPl:* jíírən.

jiir *v.* sue, accuse. *Vn:* jìirì; *IPl:* jíírən.

jìr *n.* eye. *Pl:* jìrsə.

jìs *n.* excreta.

jìitsən *n.* nose.

jìitʃi *n.* snake. *Pl:* jìitʃèè; jìitʃèès.

jukwááj *n.* smoke.

jurwáák *v.* scratch. *Vn:* jùrwààgì; *IPl:*

jùrwààgèn.

'j

'jám *n.* heal.

'jaŋ *v.* cold. *Vn2:* 'jaŋkóni.

k

kaa kàar *adv.* behind.

kabús *n.* papaw.

kàbò *n.* bark. *Pl:* kàbòògɔsè.

kààkí kè dùùm *n.* bee wax.

kal *n.* bottle gourd. *Pl:* kaalsə.

kaam *v.* hear, feel, smell. *Vn:* kààmì; *IPl:* káámèn.

kàmú *n.* coco-yam sp.

kannə *n.* egg-plant.

kan ndzálí *n.* garden egg, bitter tomato.

kàŋ *n.* straw, stalks. *Pl:* kàŋsə.

kàŋ ndzálí; sugar cane.

kàáŋ *n.* crow, crab. *Pl:* kaanʃə.

kaŋkana *n.* water melon.

kap *v.* seize, take. *Vn:* kàpì; *IPl:* káápèn.

kap *prep.* into.

kapá *v.* stick, push into the ground. *Vn:* kàpà; *IPl:*

kápàn.

kaptá *v.* dig, farm (i.e. rice). *Vn:* káptú.

kààr *n.* back. *Pl:* kààrsè.

kààr gwàgèl; nape of the neck.

kàr kè tsák *n.* gecko.

kààr kè víí *n.* lip. *Pl:* kààrsé kè víí.

kaará *v.* increase. *Vn:* kààrì; *IPl:* kááràn.

kàràŋ *n.* dog. *Pl:* kùrààj.

kàràŋ kè lópè; jackal.

kàràŋ kè zà; hippopotamus.

kardaaaj *n.* python.

kàrèn *n.* crocodile. *Pl:* kàrènsè.

káárì *n.* profit.

káro *n.* ram.

kàrsànà *n.* calf.

kaas *v.* knead. *Vn:* kààŋŋ; *IPl:* káásèn.

kaasuwa *n.* market.

kàŋŋ *n.* jealousy.

kààŋŋ *n.* grandmother. *Pl:* kó kààŋŋ.

kàt-bòbòŋ *n.* tick.

kàt-bòŋ *n.* centipede.

kaaté *v.* rub. *Vn:* kààŋŋ; *IPl:* káátèn.

kàtvùúŋ *n.* jujube tree. *Pl:* kàtvùùŋsè.

katŋáátŋa *n.* rattle.

katŋáátŋa kè sààn; ankle metal rattle.

kááwù *n.* uncle (mother's brother). *Pl:* kó kááwù.

kàzìndzèéré *n.* small reed.

kəbìitə *v.* itch. *Vn:* kəbìitŋ.

kəkàŋkí *n.* catfish, mudfish. *Pl:* kəkààŋsə.

kəlídí *n.* lightning.

kəm *n.* ear. *Pl:* kəmsə.

kèn nee *adv.* in front.

kəp *v.* cut (i.e. with a machete); bite (i.e. snake). *Vn:*

kəpì; *IPl:* kíípən.

kər *v.* hollow out. *Vn:* kərì; *IPl:* kórèn.

kətír *v.* run, flow. *Vn:* kətír; *IPl:* kótír.

keetaré *v.* cross. *Vn:* kèètàrè; *IPl:* kéétàràn.

kibdó *n.* handle. *Pl:* keebdó.

kidú *n.* antelope. *Pl:* kiduusó.

kìikín *n.* shirt. *Pl:* kùnsó.

kìikín kə núúŋ; man's gown.

kiláákí *n.* prostitute.

kìndó *n.* guitar.

kìnnè *n.* work. *Pl:* kìnsó.

kìpté *n.* winnow. *Pl:* kíiptə.

kiir *n.* tail.

kìrŋgél *v.* roll. *Vn:* kìrŋgèèlì; *IPl:* kìrŋgèèlèn.

kìltsə *n.* sand.

kjàn *n.* face. *Pl:* kjànsó.

koból *v.* shame. *Vn:* kòbòlì; *IPl:* kòbòlèn.

koojá *v.* learn. *Vn:* kòòjà; *IPl:* kóójàn.

kom *v.* hunt. *Vn:* kwààmì; *IPl:* kwáámèn.

kóópì *n.* cup. *Pl:* kóópúnà.

kòróórò *n.* penis sheath. *Pl:* kòròòrsə.

kòòsò *n.* open-ended hour glass drum beaten with hand. *Pl:* kóósúnà.

ku-nááŋŋ *n.* younger brother. *Pl:* kó-ku-nááŋŋ.

ku-nááŋŋ-gəɖzi *n.* brother-in-law. *Pl:*

kó-ku-nááŋŋ-gəɖzi.

ku-nááŋŋ-vaŋŋ *n.* uncle (father's brother). *Pl:*

kó-ku-nááŋŋ-vaŋŋ.

kubúr *n.* dove. *Pl:* kùbèèrsə.

kùùgíja *n.* fishing hook.

kukúl *n.* pigeon. *Pl:* kùkùlsə.

kùkún *n.* caterpillar.

kùkùrbí *n.* tortoise. *Pl:* kùkùrbèèrsə.

kùkúŋ *n.* stomach. *Pl:* kùkúóŋ.

kumpa *n.* foam.

kùn *n.* son, boy. *Pl:* miméér.

kùn vùnnì *n.* servant. *Pl:* miir vínnì.

kùnné *n.* mortar. *Pl:* kùnsó.

kuŋgə *v.i.* dry up, ripen. *Vn:* kùŋgì; *IPl:* kùŋgèn.

kuur *n.* skin. *Pl:* kuursə.

kursə *n.* shell, peel (i.e. groundnut).

kurúŋ *n.* deaf. *Pl:* kurmeeksə.

kùsùn *n.* rat. *Pl:* kùsèèn; kùsèènsə.

kùsùn *n.* hunger.

kùzà *n.* tin.

kwààdó *n.* testicle. *Pl:* kwààtsə.

kwààdà *n.* room, hut. *Pl:* kùdààksó.

kwààdá *n.* kidney. *Pl:* kwààtsə.

kwààjí *n.* okra.

kwààk *n.* leopard, panther. *Pl:* kwààksə.

kwàkà *n.* small hoe. *Pl:* kùkààsó.

kwáákwa *n.* oil-palm.

kwaal *n.* black plum tree.

kwalba *n.* bottle.

kwalili *n.* slip.

kwam *v.* look for, find. *Vn:* kwàmì; *IPl:* kwáámèn.

kwan *v.* count, read. *Vn:* kwàànì; *IPl:* kwáánèn.

kwáánò *n.* dish. *Pl:* kwáánúkà.

kwaj *v.* wipe. *Vn:* kwàjì; *IPl:*

kwájèn ; kùŋààŋèn.

kwaar *n.* fowl gen. *Pl:* kwaarsə.

kwàránza *n.* pebble.

kwatə *n.* calabash. *Pl:* kutaaksə.

kwat-gaam *n.* skull.

I

làbɖzi *n.* sickle.

làbm *n.* cave. *Pl:* lààbmsə.

lààbì *n.* corpse. *Pl:* lààbsə.

laktó *v.* hard, strong. *Vn:* làkŋŋ; *Vn2:* laktəkónì.

laktsó *v.* go, disperse (intr.). *Vn:* làkŋŋ; *IPl:* láktsèn.

làmbu *n.* garden. *Pl:* làmbúnà.

làndəzùúr *n.* chicken pox.

lààŋ *adj.* red.

làŋ *n.* late millet.

làŋzə *v.* destroy. *Vn:* làŋzì; *IPl:* làŋzèn.

lap *v.* heavy. *Vn:* làbì; *Vn2:* lapkónì.

lap a'əŋ; light, not heavy.

laar v. be ripe (mango, papaw, citrus). *Vn:* lààrì.
lààrkónì *p.p.* ripe.
lààr *n.* river. *Pl:* lààrsà.
lar-mini *n.* puff-adder, adder.
làtá *n.* agama lizard. *Pl:* làtààksó.
lààtè *n.* man's loincloth. *Pl:* lààtsà.
lawnì *n.* colour.
laawur *n.* sweet potato.
lǎbm *n.* moon. *Pl:* lǎbeensà.
lǎbm kè fīl; moonshine.
lækðəŋ *n.* fire-place. *Pl:* lækðeeŋsə.
læksə *n.* pot, beer pot, water storage pot. *Pl:* liìksə;
 læksjees.
lǎp₁ v. jump. *Vn:* lǎpì; *IPl:* lǎpən.
lǎp₂ v. measure. *Vn:* lǎpì; *IPl:* lǎpən.
lǎpè *n.* bush, farm. *Pl:* liìpsə.
lǎr v. widen (e.g. a hole) ; be wide. *Vn:* lǎrì; *IPl:*
 lǎrən; *Spec:* lǎr á'aŋ.

lèemu *n.* orange. *Pl:* lèèmòs.
lèemú kè fàwnì *n.* lemon.
lèp-lèp *id.* thin.
lii v. beat, hit, thresh. *Vn:* liiŋfí; *IPl:* liin.
liid v. twist, sharpen, whet. *Vn:* liidí; *IPl:* liidən.
limbjaari *n.* lame. *Pl:* limbjaarsə.
limtsó v. fold. *Vn:* limtsì; *IPl:* limtsən.
liit v. tan. *Vn:* liidí; *IPl:* liitən.
liitsán *n.* headpad. *Pl:* liitsə.
luu v. be high (e.g. tree), grow. *Vn:* luntì.
lùùk *n.* chief. *Pl:* luukook.
lumpaasa v. think. *Vn:* lùmpààsà; *IPl:*
 lùmpààsən.
luntà *n.* chieftainship. *Pl:* luntèès.
luur v. squat, bow down. *Vn:* lùurì; *IPl:* lùurən.
luurdá v. strengthen. *Vn:* lùurdí; *IPl:* lùurdən.
lut v. skin. *Vn:* lùdì; *IPl:* lùdən.

m

maduubi *n.* mirror.
maadó *n.* goat. *Pl:* moodó.
makádfi *n.* drummer.
màkààmì *n.* weapon.
màkóógòró *n.* throat.
mal v.*t.i.* lose sth., get lost. *Vn:* màlì; *IPl:* mááləŋ.
 — *vx.* forget.
màlàpá *n.* hat.
mààmà *n.* breast (female).
man v. come. *Vn:* mànì; *IPl:* mànnì.
 — *vx.* remember.
maan *n.* man. *Pl:* mumúún.
 — *adj.* male.
mandér v. bring. *Vn:* màndèrì; *IPl:* màndèrən.
mànɕa *n.* palm oil.
maní *adv.* next year.
máŋgoro *n.* mango.
maráája *n.* orphan. *Pl:* kàà maráája.
mààs *n.* salt.
mazari *n.* spinning stick.
mbàrà *n.* arrow, sting, quill of insect. *Pl:* mburaaj.
mbatsó v. combine, glue. *Vn:* mbàtŋí; *IPl:*
 mbátsən.
mbaatsó v. gather, collect, reckon. *Vn:* mbààtŋí;
IPl: mbáátsən.
mbàtŋí *n.* heap. *See:* mbatsó.
mbəgə v. far. *Vn:* mbəgì.
mbəgni *adj.* long (e.g. stick).
mbèràán *n.* silk cotton tree, with white flowers.
Pl: mbèrèən.
mbèràán jààkŋí; silk cotton tree, with red
 flowers.
mbətsó v. extinguish (fire). *Vn:* mbətŋí; *IPl:*
 mbátsən.
mbəŋ v. want, like, love, agree, allow. *Vn:* mbəŋí;
IPl: mbəŋən.

mbəŋzèən *n.col.* hair, feather.
mbəŋzèən kə ŋgìbtá; beard.
mbii v. catch up with. *Vn:* mbiiŋfí; *IPl:* mbiiin.
mbiis *n.* claw; nail. *Pl:* mbiisə.
mbjeŋi *n.* clitoris. *Pl:* mbjeŋjaaj.
mboj v. bite (insect); shoot (arrow). *Vn:* mbontŋí.
mbòj *n.* wall of compound. *Pl:* mbujaaks.
mbònnə *n.* mucus.
mbontə *n.* dysentery.
mbop v. tired. *Vn:* mbòpì.
mbòdɔ *n.* egg. *Pl:* mbòdɔtɔj.
mbúj *n.* mushroom.
mbùktá *n.* navel. *Pl:* mbùùktá.
mbúmbùút *n.* small house termite.
mbúrní *adj.* new.
mbùùts *n.* stick, walking stick. *Pl:* mbùùtsɛj.
mbùùts kə dúú jáàw; flail.
mbwaa v. sting (scorpio), shoot, kick. *Vn:* mbontŋí;
IPl: mbwààn.
mbwaa jáàŋ; spit.
mbwaaal v. thank. *Vn:* mbwààlì; *IPl:* mbwàáləŋ.
mègèr *n.* thief. *Pl:* mùgòòr.
məgərtá *n.* theft. *Spec:* ii məgərtá 'steal'. *Pl:*
 mùgòòrtá.
məs v. die. *Vn:* məsì; *IPl:* míisən.
məŋfèən *n.* soup.
məŋlì *adj.* female that has not yet begot.
min v.*i.* return, come back. *Vn:* mìni; *IPl:*
 míngən, mínən.
min víni gígé *n.* family. *See:* mur.
mindər v. give back. *Vn:* mindèrì; *IPl:* mindèrən.
miŋgiir *n.col.* ribs.
miir *n.* oil.
miir pèláánì *n.* butter.
mìrèntə *n.* childhood.
miis *n.* waist. *Pl:* miisees.

miis jûs *n.* anus.
mìŋfi *n.* disease. *Pl:* mùŋfi.
mòkɬfi *n.* fallow land. *Pl:* mòkɬfiis.
mòòlò *n.* guitar (metal).
moŋ *n.* armpit. *Pl:* mòòŋsá.
mop *v.* exceed. *Vn:* mòpì; *IPl:* mópàn.
móótà *n.* car. *Pl:* mootootfi.
móótà kè nùúŋ; lorry.
mootsá *n.* move, stir (int.). *Vn:* mòòtsà; *IPl:* móòtsàn.
mûj *n.* pot for fetching water. *Pl:* mujsə.
mùmwal *n.* penis. *Pl:* mùmwaàlsə.
mùmwat *n.* ant gen. *Pl:* mùmwaàtsə.
mùntsə *n.* masquerade. *Pl:* mùntsə.
muŋ *v.* throw (i.e. a stone). *Vn:* muŋɬfi; *IPl:* múŋən.
muŋ ta vul; overpower (lit. throw on the ground ; = Hausa *kada a kasa*).
muŋ gəgààjì *v.* shout (= throw a cry).
mur *n.* possessor, owner. *Pl:* min.
mur ɬirkə; sorcerer.
mur dəntə; hunter.

mur dúú zaar; murderer.
mur gəm sər; singer.
mur gúú kinnə; farmer.
mur gúpì; blacksmith.
mur kə dwààm; rich.
mur kə gáá duum; bee-keeper.
mur kə gáábà; enemy.
mur kə nuupí; elder brother. *Pl:* kə núunfi.
mur líi gəngà; musician.
mur líi mòòlò; minstrel.
mur líid lààt; tanner.
mur ŋgááb zíbər zà; fisherman.
mur ŋgín sòrtə; potter.
mur rák vìi; liar.
mur ɬáw ɬùù; butcher.
mur túj; weaver.
mur (kə) zùúr; horse rider.
murɬi *adj.* insane.
mús *adv.* all.
muusa *v.* argue. *Vn:* muusú; *IPl:* múúsàn.

n

naabi *n.* left side.
nadá *v.* wrap up. *Vn:* nàdà; *IPl:* nádàn.
nagúni *adv.* this year.
nam *n.* totem. *Pl:* namsə.
nan *v.* warm. *Vn:* nàni; *Vn2:* nankóni.
nán *quest.* what?
nàràŋ *n.* wood. *Pl:* nərəàŋsə.
narké *v.* melt. *Vn:* nàrkə; *IPl:* nàrkèn.
nas *v.* bite (i.e. dog, mosquito). *Vn:* nàŋi; *IPl:* náásən.
naas *v.* chew. *Vn:* nààŋi; *IPl:* náásən.
nás *adv.* alone.
nààŋi *n.* mother. *Pl:* kə nààŋi.
nàásə dùùm *n.* queen bee. *Pl:* kə nàásə dùùm.
nàásə gúpì *n.* anvil.
nàásə maadə *n.* mother goat.
nat *v.* tie. *Vn:* nàdì; *IPl:* nádən.
nat tsàli; set bones.
naat *v.pl.* tie. *Vn:* nààdì; *IPl:* náádən.
ndàà fíitə *n.* dusk.
ndaaj *v.* fall, spend a long time. *Vn:* ndààjì ; ndantfi; *IPl:* ndáàn.
ndəbáát *v.* sleep. *Vn:* ndəbààŋi; *IPl:* ndəbààtən.
ndər *v.* cleverness. *Vn:* ndəri; *IPl:* ndərən.
ndər *n.* bush. *Pl:* ndərsə.

ndon *v.* under. *Vn:* ndwàpì.
ndun *v.* push. *Vn:* ndunɬfi; *IPl:* ndúnən.
ndzər *n.* voice. *Pl:* ndziir.
ndzəráák *v.* write. *Vn:* ndzərəàgì; *IPl:* ndzərəàgən.
ndzàl *n.* fight, struggle. *Pl:* ndzàlsə.
ndzaman *n.* truth.
ndzangam *n.* horn.
ndzàw *adv.* few, little.
ndzwaa *v.* copulate. *Vn:* ndzwontfi; *Vn2:* ndzwontə; *IPl:* ndzwààn.
nəg *v.* grind. *Vn:* nəgì; *IPl:* nəgən.
nəmsə *v.* know. *Vn:* nəmfi; *IPl:* nəmsən.
nónáàla *n.* snail (the word describes the crawling movement). *Pl:* nənààlsə.
nəŋ *n.* tuwo.
nəsón *n.* tongue. *Pl:* neseen.
nəsón kə wutə; flame.
nìisə *n.* thing, load.
nìisə kə ɬantfi; clothes.
nìisə kə ɬintfi; food.
nìisə kə zùúr; harness.
noonó *n.* milk.
nùúŋ *adj.* big, large.

ŋ

ŋ *conj.* with.
ŋaa-jaantsón *n.* fruit. *Pl:* miir-jaantsən.
ŋaa-kuura *n.* hyena.
ŋaa-kwáàrà *n.* shea-butter tree.

ŋaa-mééráájì *n.* insect.
ŋaa-mús *n.* cat.
ŋa-nááŋí-gəɖʒi *n.* sister-in-law. *Pl:* kə-ŋa-nááŋí-gəɖʒi.

ḡa-nááḡí-tsapí *n.* younger sister. *Pl:* ká-ḡa-nááḡí-tsapí.
ḡa-nááḡí-vaḡí *n.* father's sister. *Pl:* ká-ḡa-nááḡí-vaḡí.
ḡáḡ *n.* daughter, girl. *Pl:* miméér.
ḡááḡ *n.* child. *Pl:* miméér.
ḡáḡ-góḡḡó *n.* aunt (mother's sister). *Pl:* káá-góḡḡó.
ḡáḡ-kwaar *n.* chick. *Pl:* miir-kwáársə.
ḡáḡ-maadó *n.* kid.
ḡáḡ-məḡḡi *n.* maid. *Pl:* miir-məḡḡən.
ḡáḡ-nááḡí *n.* elder sister. *Pl:* ká-ḡán-nááḡí.
ḡáḡ-táwsə *n.* finger. *Pl:* mùr-táwsə.
ḡáḡ-zilí *n.* baby. *Pl:* múr zilí.
ḡgal *v.* see, look at. *Vn:* ḡgàḡ; *IPl:* ḡgálən.
ḡgaal *v.* examine. *Vn:* ḡgààḡ; *IPl:* ḡgáálən.
ḡgap *v.* catch, hold, deceive, press, hold down. *Vn:* ḡgàḡ; *Pl:* ḡgaap; *Vn:* ḡgààḡ; *IPl:* ḡgáápən.
ḡgàràḡká *n.* molar. *Pl:* ḡgèràḡḡsə.
ḡgèr-fóḡ-kwatə *n.* lid (mat).
ḡgèr-fóḡtə *n.* blanket.
ḡgèr-gwágəḡ *n.* necklace.
ḡgèr-kə-nát-miis *n.* belt.
ḡgèr-kə-ndḡal *n.* weapon.

ḡgèr-kə-táátsə *n.* filter.
ḡgèr-kə-táwsə *n.* bracelet.
ḡgèr-kəm *n.* earring.
ḡgèr-sáàn *n.* anklet.
ḡḡəs *v.* buy, barter. *Vn:* ḡḡəḡ; *IPl:* ḡḡíəsən.
ḡḡəzən *n.* animal. *Pl:* ḡḡəzənsə.
ḡḡəzən kə vîn; domestic animal.
ḡḡii *v.* avoid. *Vn:* ḡḡiintḡí; *IPl:* ḡḡín.
ḡḡibtə *n.* chin. *Pl:* ḡḡibtə.
ḡḡigə *v.* answer. *Vn:* ḡḡigə; *IPl:* ḡḡígən.
ḡḡiigə *v.* refuse. *Vn:* ḡḡiigə; *IPl:* ḡḡígən.
ḡḡiin *v.* weave, build. *Vn:* ḡḡiini; *IPl:* ḡḡiínən.
ḡḡiḡḡiḡtsə *n.* bat.
ḡḡiḡḡjêrmə *n.* fruit-bat.
ḡḡjéé *n.* right, correct.
ḡḡol *n.* club. *Pl:* ḡḡolaaksə.
ḡḡóḡ *n.* he-goat. *Pl:* ḡḡuḡaḡḡsə.
ḡḡúzùn *n.* porcupine. *Pl:* ḡḡúzèən.
ḡḡwaj *v.* pluck out (leaves), pick (banana, mango). *Vn:* ḡḡwantḡí; *IPl:* ḡḡwáàn.
ḡḡwàràḡ *n.* francolin. *Pl:* ḡḡùràḡḡsə.
ḡḡwat *n.* elbow. *Pl:* ḡḡwaaḡsə.

p

paadá *n.* court, council.
pál *adv.* many, much.
pàrdá *n.* potash.
pas *v.* break, smash (e.g. pot). *Vn:* pàḡ; *IPl:* páásən.
pipiitá *v.* fan. *Vn:* pipùtə; *IPl:* pipùtən.
piit *n.* near.

pjém-pjéḡ *id.* sharp-pointed.
pjúù *n.* gun. *Pl:* pjuúsə.
puḡ *v.* open. *Vn:* pùḡ; *IPl:* púḡən.
pùḡ-tàḡárdə *n.* butterfly.
pùre *n.* flower.
puutḡe *v.* rest. *Vn:* pùutḡe; *IPl:* púútḡən.

r

raa *v.* pull up (i.e. cassava). *Vn:* rantḡí; *IPl:* ráàn.
rádí *n.* star grass.
ragé *v.* decrease. *Vn:* ràḡe; *IPl:* ráḡèn.
rak vì *v.* tell a lie.
ràké *n.* sugar cane.
rààkumi *n.* camel.
rààkumi kə ndér; giraffe.
rammá *n.* red sorrel.
ràáḡ *n.* fishing net. *Pl:* rəḡaansə.
ràḡkə *n.* mahogany. *Pl:* ràḡkèès.
ras *v.* rot. *Vn:* ràḡ; *IPl:* rásən.
raatá *v.t/i.* hang. *Vn:* rààtə; *IPl:* ráátən.
ràwáni *n.* turban.
rìdùḡ *n.col.* fly.
rùḡíja *n.* well. *Pl:* rùḡjèèsə.

riin *v.* cry. *Vn:* rìḡ; *IPl:* ríínən.
riindú *n.* scorpion. *Pl:* rííndos.
rìḡgèètə *n.col.* horn (musical instrument).
rip *v.* sew. *Vn:* rìḡ; *IPl:* rííḡən.
róóba kə mbwáá jààḡí *n.* catapult. *Pl:* rəbààksə.
ròòḡóóḡè *n.* cassava.
ròm *n.* axe, fighting axe. *Pl:* ròmsə, rwàamsə.
rop *v.* follow. *Vn:* ròḡ; *IPl:* róóḡən.
rùndúḡ *n.* cattle, cow gen. *Pl:* rùndúḡsə.
rùndúḡ kə ləpə; bush cow.
rùndúḡ kə mààn; bull.
rùsun *n.* pestle.

S

- saaba** *v.* be accustomed.
sadáka *n.* funeral.
saad *v.* sweep. *Vn:* sààdì; *IPl:* sáádɛ̀n.
sàan *n.* leg, foot. *Pl:* sààntó.
     dàbi kè sáán; footprint.
sánta *n.* straight.
sáarká *n.* chain. *Pl:* sáarkúnà.
sassaká *v.* carve wood. *Vn:* sàssàkà; *IPl:* sássàkàn.
sən *v.* sit down, dwell. *Vn:* sənè; *IPl:* sɛ̀nnì.
sən gèén *n.* evening.
sər *n.* dance, song. *Pl:* sà̀ərsə.
sərdí *n.* saddle.
sərtə *n.* circumcision. *Pl:* sùirtə.
səsər *n.* louse. *Pl:* səsəersə.
     səsər kwáársə; flea.
səsər *v.* shake, tremble. *Vn:* səsə̀rì; *IPl:* səsə̀rən.
sii *v.* prepare *tuwo*. *Vn:* siintʃí; *IPl:* sɛ̀m.
     sii dū̀ugə; brew, give birth, deliver. *Vn2:* səntə.
sílpàs *n.* slippers.
soojá *v.* fry. *Vn:* sɔ́ójà.
- som** *v.* help. *Vn:* sòmì; *IPl:* sómèn.
sor *v.* stand up, leave, fly away, migrate, bubble.
     Vn: sòrì; *IPl:* sórən.
sòrtə *n.* pot gen., cooking pot. *Pl:* sò̀rəktə.
     sòrtə kè dū̀um; bee-hive.
subuur *n.* knife. *Pl:* subuursə.
     subuur kè mú̀pì; throwing knife.
     subuur kè ndzál; dagger.
suj *v.* get down, land, kneel down. *Vn:* sunʃí; *IPl:* sú̀un.
sùkò̀dji *n.* life.
sùkúwa *n.* galloping.
sùlwáàŋ *n.* sweat.
sumbur *n.* guest. *Pl:* sumbeersə.
suŋ *n.* chief. *Pl:* suŋsə.
sùŋ *n.* name. *Pl:* sùŋsə.
suŋwaari *n.* traditional priest.
sur *v.* unload. *Vn:* sùrì; *IPl:* sùrən.
surgá *v.* deep. *Vn:* sùrgì.

S

- sàbdə** *n.* adze. *Pl:* sàbdè̀s.
sákka *n.* doubt.
sàamu *n.* Abdim's stork. *Pl:* sà̀mun.
sàn *n.* tooth. *Pl:* sà̀nsə.
     sàn kè gíwà; tusk, ivory.
sàrtù *n.* measles.
sawra *n.* whistling. *Spec:* **ii sawra** 'whistle'.
sídə *n.* stirring stick. *Pl:* sɛ̀dʒes.
síg *v.* turn, turn round, change. *Vn:* sigì; *IPl:* sigən.
sín *v.* call. *Vn:* sɛ̀ntì; *IPl:* sɛ̀nən.
sɛ̀ndə *n.* hail. *Spec:* **ii sɛ̀ndə** 'freeze'.
- sɛ̀nkà̀apá** *n.* rice.
sɛ̀ŋge *n.* fence.
sɛ̀jir *v.* swear. *Vn:* sɛ̀jìrì; *IPl:* sɛ̀jìrən.
sɛ̀jir *n.* dew.
sɛ̀jù *n.* hole. *Pl:* sɛ̀jùsə.
     sɛ̀jù kè rí̀nì; dye-pit.
     sɛ̀jù-gúrgə; clay-pit.
sɛ̀júdì *adj.* blue.
sukoor *n.* raffia-palm. *Pl:* sukoorsə.

t

- tat** *v.* carve wood with an adze. *Vn:* tàdì; *IPl:* táádɛ̀n.
taw *v.* cut, harvest (rice, wheat). *Vn:* tontʃí; *IPl:* t̀wáàn; *Vn2:* tawtə.
     taw vì̀ judge, pass a sentence. *v.i.* sour. *Vn:* t̀awnì.
tii *v.* swell. *Vn:* tintʃí.
tìin *n.* termite. *Pl:* t̀ìnsə.
tjaa₁ *v.* drink. *Vn:* t̀jantʃí; *IPl:* t̀jään.
     tjaa tà̀àbá; smoke (tobacco).
tjaa₂ *v.* hurry. *Vn:* t̀jantʃí; *IPl:* t̀jään.
- tjak** *v.* stab, prick. *Vn:* t̀jàgì; *IPl:* t̀jàgən.
tjang *v.* shut, close. *Vn:* t̀jàngì; *IPl:* t̀jàángən.
tjà̀ar *n.* star. *Pl:* t̀jà̀arsə.
t̀jù *n.* flesh; meat.
     t̀jù kè lópə; wild animal. *Plur:* t̀jùsə kè lópə.
t̀jù̀un *n.* spider. *Pl:* t̀jù̀unsə.
t̀jù̀unnə *n.* dream. *Pl:* t̀jù̀unsə.
t̀jurtə *n.* root. *Pl:* t̀jù̀rsə.
t̀woj *v.* scrape (clean). *Vn:* t̀wò̀nì; *IPl:* t̀jù̀gà̀àgən.

vì-ḡàám; door.
ḡaw vìì; judge, pass a sentence.
vìjàànsón *n.col.* slave.
vììn *n.* compound. *Pl:* vììnsè.
vììn kè gúpì; smithy.
vììn kè jààḡí; nest.
vììn kè lúúki; chief's family.
vììn kè múmwât; ant hill.
vììn kè ḡín; termite hill.
vììn kè ḡúùn; cobweb.
vìní *n.* ghost. *Pl:* vììnsè.
vìis *n.* bad, ugly.
vollè *n.* riding-whip. *Pl:* volleegsə.
von *n.* rain.
vopkúrúḡ *n.* black kite.

voḡ *v.* wash, bathe. *Vn:* vòḡì; *IPl:* vòḡən.
vot *v.* drop. *Vn:* vòḡí; *IPl:* vótən.
votsə *n.* broom. *Pl:* vwaatsə.
vudí *v.* blow (wind). *Vn:* vùḡí.
vùkàl *n.* heart. *Pl:* vùkàlsè.
vul *n.* ground.
vùn *n.* grinding stone. *Pl:* vùnsə.
vur *v.* mix. *Vn:* vùrì; *IPl:* vùrən.
vùrì *n.* monkey. *Pl:* vùròḡ.
vùrún *n.* knee. *Pl:* vùrùnsə.
vùrùḡsə *n.col.* mosquito.
vuté *v.* arrive. *Vn:* vùḡí; *IPl:* vútən.
vwaali *n.* dumb and deaf. *Pl:* vwaàlḡí.

W

waa *v.* untie. *Vn:* wànḡí; *IPl:* wààn.
wàḡdà *n.* sesame, beniseed.
waglaari *n.* chameleon.
waldé *n.* leaves; woman's traditional dress. *Pl:* wàlḡèès.
waali *n.* coco-yam.
wàmḡḡ *n.* shoulder. *Pl:* wààmḡḡ.
wàndó *n.* trousers. *Pl:* wàndúnà.
wànèḡ *quest.* who?
wààr *n.* fetish, sacrifice, menstruation. *Pl:* wààrsə.
warzə *v.* weed. *Vn:* wàrzì; *IPl:* wàrzən.
waje *v.* hate. *Vn:* wàḡè; *IPl:* wàḡèn.
waf *v.* wash (i.e. clothes). *Vn:* wàḡì; *IPl:* wàḡən.
waafón *n.* rain season.
wat *v.t/i.* enter, hide. *Vn:* wàḡí; *IPl:* wàátən.
wàtké *n.* intestine, guts.
wû *n.* fat.

wug *v.* peel. *Vn:* wùḡì; *IPl:* wùḡən.
wugó *v.* strip off (maize, beans). *Vn:* wùḡì; *IPl:* wùḡən.
wul₁ *v.* sharp. *Vn:* wùlì.
wul₂ *v.* say (the truth), tell (a story), explain. *Vn:* wùlì; *IPl:* wùlən.
wul vìì; speak, defend oneself.
wul wùlḡèén; greet.
wùm *n.* charcoal. *Pl:* wùmsə.
wùḡḡ kè lúúrdə lààt; tan-bark.
wùḡḡḡ *n.* charm, amulet, medicine, ordeal. *Pl:* wùḡèènsə.
wuri *n.* cowry.
wùs *n.* abscess. *Pl:* wùsèèk.
wutə *n.* fire.

Z

zaaba *v.* choose. *Vn:* zààbè; *IPl:* zàábàn.
zàḡámì *n.* datura.
zaakí *n.* lion. *Pl:* zaakúna.
zààm *n.* beans.
zàní *n.* loincloth, woman's clothes (gen.). *Pl:* zànnúwà.
zaar *n.* human being. *Pl:* zaarsə.
zaar kè dúùn; black man.
zaar kè fîl; white man.
zàré *n.* thread.
zàrtò *n.* saw. *Pl:* zàrtúnà.
zaw *n.* spear. *Pl:* zawaaksə.
zàwre *n.* entrance hut.
zàzzabí *n.* fever, malaria.

zəm *v.* good, appropriate.
zínáárìḡà *n.* gold.
zóbbe *n.* ring. *Pl:* zóbbúnà.
zoḡḡ *v.* smell. *Vn:* zòḡnì; *Vn2:* zoḡni.
zòḡḡ *n.* smell.
zuu *v.* dig (i.e. a well), dig up (i.e. yam). *Vn:* zuntḡí; *IPl:* zúùn.
zûn *n.* grasshopper.
zùún *n.* rock dassie, hyrax.
zúnzùúr *n.col.* mason wasp.
zùḡ *n.* divinator, herbalist. *Pl:* zùḡèèn; zùḡḡsə.
zùùs *n.* debt. *Pl:* zùùsèès.

3

3aa v. pull, crawl. *Vn: ƙantŋí; IPl: ƙáàn.*
3à n. water.
3à fíítè; sunshine.
3à kè dùùm; honey.
3à kè máámà; milk.
3à kè múmwál; sperm.
3à kè wàldó; green.
3à kè wûs; pus.
3ààki n. donkey. *Pl: 3aakúna.*
3àlèm n. tears.
3əl n. world.
3ìbèr n. worm. *Pl: 3ìbèèr.*
3ìbèr 3à; fish. *Pl: 3ìbèèr kè 3á.*

3ìg v. tame, teach. *Vn: 3ìgì; IPl: 3ìgèn.*
3ìgèr n.col. vagina.
3ìlééŋ n. black ant. *Pl: 3ìlèéŋsó.*
3ìmbàr n. ridge. *Pl: 3ìmbàèrsà.*
3ìní n. shrub producing red berries.
3ìŋkírmà n. eagle.
3ít v. show sth. *Vn: 3ítŋí; IPl: 3ítèn.*
3ìzìŋ n. owl. *Pl: 3ìzìŋsà.*
3ùúr n. horse. *Pl: 3ùùrsà.*
3ùúr kè mààn; stallion.
3ùúr kè mǎŋì; mare.
3ùúr kè fíítè; mantis.

ƙ

ƙaa v. sow (hungry rice). *Vn: ƙantŋí; IPl: ƙáàn.*
ƙábráŋ n. sling. *Pl: ƙàbrààŋsó.*
ƙábráŋ kè zúúŋsà; rainbow.
ƙaktó v. tear. *Vn: ƙàktŋí; IPl: ƙáktèn.*
ƙàám v. doorway. *Pl: ƙààmsà.*
ƙaŋ n. branch. *Pl: ƙaŋsà.*
ƙar prep. across. *Vn: ƙàri.*
ƙaar v. chop wood. *Vn: ƙààri; IPl: ƙáárèn.*
ƙàr kjàn n. facial marking.
ƙàŋŋi n. squirrel. *Pl: ƙàtaaj.*
ƙǎbm n. guinea-fowl. *Pl: ƙàbèèn.*
ƙək v. breathe. *Vn: ƙègì; IPl: ƙégèn.*
ƙəmtó v. fear. *Vn: ƙəmtŋí; IPl: ƙəmtèn.*
ƙərgó v. squeeze, wring out. *Vn: ƙərgì; IPl: ƙərgèn.*

ƙərgèet v. snore. *Vn: ƙərgèti; IPl: ƙərgèètèn.*
ƙer v. cease. *Vn: ƙèri; IPl: ƙèrèn.*
ƙeer v. stand, stop. *Vn: ƙèèri; Vn2: ƙèèrke; IPl: ƙéèrèn.*
ƙi n. middle, trunk of tree.
ƙi fíítè; noon.
ƙii n. body.
ii ƙii; become fat.
ƙjera n. bone. *Pl: ƙiraaj.*
ƙuu v. suck. *Vn: ƙuntŋí; IPl: ƙúùn.*
ƙuugí v. keep quiet. *Vn: ƙuntŋí; IPl: ƙúùn.*
ƙwààbm n. marrow. *Pl: ƙwààpsà.*
ƙwààbm kè gààm; brain.

English - Gùs wordlist

a

above	<i>prep.</i> ʃíír.	ant hill	— vùn kè múmwât, <i>see:</i> vùn.
abscess	<i>n.</i> wùs.	antelope	<i>n.</i> kidú.
abuse	<i>v.</i> jagə.	anus	<i>n.</i> miis jús.
<i>acacia albida</i>	<i>n.</i> jìbgə kè fîl, <i>see:</i> jìbgə.	anvil	<i>n.</i> nààsé gùpì, <i>see:</i> nààʃi.
<i>acacia nilotica</i>	<i>n.</i> gimbùrwá.	appear	<i>v.</i> taj.
accuse	<i>v.</i> jiir.	appropriate	<i>v.</i> zəm.
<i>acha</i>	<i>n.</i> foodə.	argue	<i>v.</i> muusa.
across	<i>prep.</i> ʒar.	armpit	<i>n.</i> moŋ.
adder	<i>n.</i> lar-mini.	arrive	<i>v.</i> vutá.
adze	<i>n.</i> ʃàbdə.	arrow	<i>n.</i> mbàrà (1).
agama lizard	<i>n.</i> làtá.	ash	<i>n.</i> gjàmtə.
agree	<i>v.</i> mbəʒ.	ask (a question)	<i>v.</i> tamba.
all	<i>adv.</i> mús.	at	<i>prep.</i> a; <i>prep.</i> gja; <i>prep.</i> kaa.
allow	<i>v.</i> mbəʒ.	aunt	<i>n.</i> ŋa-nááʃi-váʃi; <i>n.</i> ŋáŋ-góggó.
alone	<i>adv.</i> nás.	avoid	<i>v.</i> ŋii.
amulet	<i>n.</i> wùŋgə.	awnings	<i>n.</i> dàrón.
animal	— ʃùù kè ləpə, <i>see:</i> ʃùù; <i>n.</i> ŋgəzən.	axe, fighting axe	<i>n.</i> ròm.
anklet	<i>n.</i> ŋgə̀r-sáàn.		
answer	<i>v.</i> ŋgigə.		
ant	<i>n.</i> ʒilééŋ.		
ant gen.	<i>n.</i> múmwât.		

b

baboon	<i>n.</i> fwaŋ.	beg for	<i>v.</i> fwaal.
baby	<i>n.</i> ŋáŋ-zilí.	begin	<i>v.</i> ʃjaŋg.
bachelor	<i>n.</i> gùùrì.	behind	— kaa káàr, <i>see:</i> kaa.
back	<i>n.</i> kààr.	bellows	<i>n.</i> vaatə.
bad	<i>n.</i> vìis.	belly	<i>n.</i> tùù.
bag	<i>n.</i> ɖʒàkà.	belt	<i>n.</i> ŋgə̀r-kə-nát-miis.
banana	<i>n.</i> àjàbà.	bend	<i>v t/i.</i> gwar.
bank (river -)	— vù kè láàr, <i>see:</i> vù.	beniseed	<i>n.</i> wàgdà.
baobab tree	<i>n.</i> duful.	big, large	<i>adj.</i> nùúŋ.
bark	<i>n.</i> kàbò.	bilharziosis	— ʃìzà kè vərəààn, <i>see:</i> ʃìzà.
barter	<i>v.</i> ŋgəs.	bird	<i>n.</i> jààʒí.
basket	<i>n.</i> bùŋgál.	bite	<i>v.</i> kəp (2); <i>v.</i> mboj; <i>v.</i> nas.
bat	<i>n.</i> ŋgíŋgútsá.	bitter	<i>v.</i> ɖas.
beans	<i>n.</i> zààm.	black	<i>adj.</i> dúùn.
beard	— mbə̀ʒèèn kə ŋgìbtá, <i>see:</i> mbə̀ʒèèn.	black spitting snake sp.	<i>n.</i> ʃìʃi.
beat	<i>v.</i> duu; <i>v.</i> lii (1).	blacken	<i>v.</i> giir.
bed	<i>n.</i> godo.	blacksmith	— mur gúpi, <i>see:</i> mur.
bed-bug	<i>n.</i> ful.	blanket	<i>n.</i> ŋgə̀r-fóŋtə.
bee	<i>n.</i> duum.	blind	<i>n.</i> duuní.
bee wax	<i>n.</i> kààkí kə dùùm.	blood	<i>n.</i> vərəààn.
bee-hive	— sòrtá kə dùùm, <i>see:</i> sòrtá.	blow (wind)	<i>v.</i> vudí.
bee-keeper	— mur kə gáá duum, <i>see:</i> mur.	blow (with mouth)	<i>v.</i> fot.
beer	<i>n.</i> dūùgə.		

blue	<i>adj.</i> ǰúúdí.	bridge	<i>n.</i> gáda.
boat	<i>n.</i> ǰirgi.	bring	<i>v.</i> mandár.
body	<i>n.</i> ǰii.	broom	<i>n.</i> votsə.
boil up	<i>v.</i> dəkəl.	brother	<i>n.</i> ku-nááǰí.
bone	<i>n.</i> ǰjera.	brother-in-law	<i>n.</i> ku-nááǰí-gəǰi.
book	<i>n.</i> tàgárdà.	bubble	<i>v.</i> sor.
borrow	<i>v.</i> ará.	bucket	<i>n.</i> bòòkítì; <i>n.</i> gùùgá.
bottle	<i>n.</i> kwalba.	build	<i>v.</i> ngiin.
bottle gourd	<i>n.</i> kal.	bull	— rùndúǰ kə mààn, see: rùndúǰ.
bow	<i>n.</i> bàkà.	bullet	— dààm kə mbòntǰí, see: dààm.
bow down	<i>v.</i> luur.	bullrush millet	<i>n.</i> geero.
bracelet	<i>n.</i> ngə̀r-kə-táwsə.	bundle (corn, wood)	<i>n.</i> gaam (2).
brain	— ǰwààbm kə gààm, see: ǰwààbm.	burn	<i>v.</i> vaa.
branch	<i>n.</i> ǰaŋ; <i>v.</i> gəl.	bury	— guuj, see: guu.
break	<i>v.</i> pas; <i>v.</i> tsal.	bush	<i>n.</i> lə̀pə; <i>n.</i> ndər.
breast (female)	<i>n.</i> mààmà.	bush cow	— rùndúǰ kə lə̀pə, see: rùndúǰ.
breathe	<i>v.</i> ǰək.	butcher	— mur ǰáw ǰùù, see: mur.
brew	— sii dūùgə̀, see: sii.	butter	<i>n.</i> miiir pə̀láánì.
brick	<i>n.</i> bùlók.	butterfly	<i>n.</i> pùŋ-tàgárdà.
bride	— gə̀t mbùrŋí, see: gə̀dè.	buy	<i>v.</i> ngəs.
bridegroom	<i>n.</i> áŋgə̀.		

C

calabash	<i>n.</i> kwatə.	chew	<i>v.</i> naas.
calf	<i>n.</i> kàrsànà.	chick	<i>n.</i> ŋáŋ-kwaar.
call	<i>v.</i> ǰin.	chicken pox	<i>n.</i> lándə̀zùú.
camel	<i>n.</i> ràakumi.	chief	<i>n.</i> lùùk; <i>n.</i> suŋ.
cap	<i>n.</i> tààgǰà.	chieftainship	<i>n.</i> lùntə̀.
car	<i>n.</i> móótà.	child	<i>n.</i> ŋááŋ.
carpentry	<i>v.</i> sassaká; <i>v.</i> ǰat.	childhood	<i>n.</i> miiirə̀ntə̀.
carry	<i>v.</i> ǰag.	chin	<i>n.</i> ngibətə̀.
cassava	<i>n.</i> ròògòóǰè.	choose	<i>v.</i> zaaba.
castrated ram	<i>n.</i> dáke kə káro.	chop (a tree down)	<i>v.</i> jaatsə̀ (1).
cat	<i>n.</i> ŋaa-mús.	chop wood	<i>v.</i> ǰaar.
catapult	<i>n.</i> róóba kə mbwáá ǰààǰí.	circumcision	<i>n.</i> sə̀rtə̀.
catch	<i>v.</i> ngap (1).	clan	<i>n.</i> dáŋgi.
catch up with	<i>v.</i> mbii.	claw; nail	<i>n.</i> mbiis.
caterpillar	<i>n.</i> kùkù.	clay	<i>n.</i> gùrgə̀.
catfish	<i>n.</i> kəkàŋkí.	clay-pit	— ǰùù-gùrgə̀, see: ǰùù.
cattle	<i>n.</i> rùndúǰ.	cleanness	<i>n.</i> tsáp.
cave	<i>n.</i> làbm.	cleverness	<i>v.</i> ndər.
cease	<i>v.</i> ǰer.	clitoris	<i>n.</i> mbjeǰi.
celebration	<i>n.</i> bòmtə̀.	clothes	— nùisə̀ kə ǰfantǰí, see: nùisə̀; <i>n.</i> waldə̀ (2).
celibacy	<i>n.</i> gùùrtə̀.	cloud	<i>n.</i> bùún.
centipede	<i>n.</i> kàt-bóŋ.	club	<i>n.</i> ngol.
chain	<i>n.</i> sárká.	cobweb	— viiin kə ǰúù, see: viin.
chameleon	<i>n.</i> waglaari.	cock	<i>n.</i> gùùn.
change	<i>v.</i> ǰig.	coco-yam	<i>n.</i> kàmú; <i>n.</i> waali.
charcoal	<i>n.</i> wùm.	cola nut	<i>n.</i> góórò.
charm	<i>n.</i> wùŋgə̀.	cold	<i>v.</i> 'ǰaŋ.
chase	— ǰaa kə̀tíir, see: ǰaa.	collect	<i>v.</i> mbaatsə̀ (1).
cheek	<i>n.</i> gə̀ŋ.		
chest	<i>n.</i> gə̀ə̀rə̀.		

colour	<i>n.</i> lánwì.
combine	<i>v.</i> mbatsó.
come	<i>v.</i> man.
come back	<i>v.i.</i> min.
come out	<i>v.</i> taj.
compound	<i>n.</i> vììn.
cook	<i>v.</i> sii (1).
cooking pot	<i>n.</i> sòrtá.
copulate	<i>v.</i> ndɛwaa.
corn gen.	<i>n.</i> jààw (1).
corpse	<i>n.</i> lààbì.
correct	<i>n.</i> ngjéé.
cotton	<i>n.</i> dùgà.
cough	<i>v.</i> jaatkát.
council	<i>n.</i> paadá.
count	<i>v.</i> kwan.
courage	<i>n.</i> dās vùkàl, <i>see:</i> dās.
court	<i>n.</i> paadá.

cover (a pot)	<i>v.</i> foŋ.
cow gen.	<i>n.</i> rùndúŋ.
co-wife	<i>n.</i> jàrsè gèdɛ̀.
cowry	<i>n.</i> wuri.
crab	<i>n.</i> kàáŋ.
crawl	<i>v.</i> zaa (2).
crested crane	<i>n.</i> gáwrakí.
crocodile	<i>n.</i> kàrèn.
crooked	<i>v t/i.</i> gwar.
cross	<i>v.</i> keetaré.
crow	<i>n.</i> kàáŋ.
cry	<i>v.</i> riin.
cup	<i>n.</i> kóópì.
curse	— gəm vìì, <i>see:</i> gəm.
cut	<i>v.</i> kəp (1); <i>v.t.</i> ɬaw (1).

d

dance	<i>n.</i> sèr; <i>v.</i> daksó.
dassie	<i>n.</i> zùún.
date palm	<i>n.</i> dàbífìndò.
datura	<i>n.</i> zàgámì.
daughter	<i>n.</i> ɲáŋ.
daughter in law	— gèt kúnì gùùge, <i>see:</i> gèdè.
dawn	<i>n.</i> vari ɟalaw-ɟalaw.
deaf	<i>n.</i> kurúŋ.
debt	<i>n.</i> zùùs.
deceive	<i>v.</i> ngap (1).
decrease	<i>v.</i> ragé.
deep	<i>v.</i> surgó.
defecate	<i>v.</i> jiid' jùs.
defend oneself	— wul vìì, <i>see:</i> wul ₂ .
desert date tree	<i>n.</i> ádúwa.
destroy	<i>v.</i> laŋzó.
dew	<i>n.</i> ɟìfir.
die	<i>v.</i> məs.
difficult	<i>v.</i> vaaj, <i>see:</i> vaa.
dig	<i>v.</i> kaptá; <i>v.</i> zuu.
dirt, filth	<i>n.</i> ɛ̀ɟiŋə.
dirty	<i>v.</i> giir.
disease	<i>n.</i> mɪ̀fi.
dish	<i>n.</i> kwáánò.
disperse (intr.)	<i>v.</i> laktsó.
divide	<i>v.</i> biljeen.
divinator	<i>n.</i> zùŋ.
diving	<i>n.</i> bìlúú.
divorce	<i>v.</i> vii (2).
do	<i>v.</i> ii.
dog	<i>n.</i> kàráŋ.

domestic animal	— ngəzən kè vîm, <i>see:</i> ngəzən.
donkey	<i>n.</i> zààki.
door	— vi-ɟàám, <i>see:</i> vìì.
doorway	<i>v.</i> ɟàám.
doubt	<i>n.</i> ɟákka.
dove	<i>n.</i> kubûr.
dowry	<i>n.</i> duukíja.
draw	<i>v.</i> tar ₂ (1).
dream	<i>n.</i> ɬùnnnó.
drink	<i>v.</i> ɬjaa ₁ .
drive away	<i>v.</i> jaa.
drop	<i>v.</i> vot.
drum	<i>n.</i> gàŋgà; <i>n.</i> kòòsò.
drummer	<i>n.</i> makádi.
drumstick	<i>n.</i> gula.
drunk	<i>adj.</i> ɛ̀ɟigè.
drunkenness	<i>n.col.</i> duntə (2).
dry	<i>v.</i> taɬ.
dry season	<i>n.</i> gístó.
dry up	<i>v.i.</i> kuŋgó.
duck	<i>n.</i> àgwààgwa.
dumb and deaf	<i>n.</i> vwaali.
dum-palm	<i>n.</i> gòòrúbà.
dung	<i>n.</i> taakí.
dung beetle	<i>n.</i> dəkəl-jíífi.
dusk	<i>n.</i> ndàà fíítè.
dwel	<i>v.</i> sən.
dye	<i>v.</i> sii (2).
dye-pit	— ɟùù kè ríni, <i>see:</i> ɟùù.
dysentery	<i>n.</i> mbontə.

e

eagle	<i>n.</i> zĩkĩrmà.	embroider	<i>n.</i> daacɕija.
ear	<i>n.</i> kàm.	end	<i>n.</i> b̀ani.
earring	<i>n.</i> ng̀ar-kàm.	enemy	— mur k̀è gáábà, <i>see:</i> mur.
eat	<i>v.</i> ɕĩ.	enter	<i>v./i.</i> wat (1).
ebony	<i>n.</i> giil.	entrance hut	<i>n.</i> závre.
egg	<i>n.</i> mb̀òd̀.	equalize	<i>v.</i> dor.
egg-plant	<i>n.</i> kannə.	escape	<i>v.</i> tsiirá.
eight	<i>num.</i> usòòpsə.	escort	<i>v.</i> gəm (2).
eighteen	<i>num.</i> kwad̀ól-us-wòpsə; <i>num.</i> kwad̀ól-wòpsə.	evening	<i>n.</i> s̀an g̀eén.
eighty	<i>num.</i> ɕir-us-wòpsə.	ewe	— t̀əm k̀è m̀ɛɕì, <i>see:</i> t̀əm.
elbow	<i>n.</i> ngwaɕ.	examine	<i>v.</i> ngaal.
elder brother	— mur k̀è nuupí, <i>see:</i> mur.	exceed	<i>v.</i> mop.
elder sister	<i>n.</i> ng̀aḡ-nááɕí.	excreta	<i>n.</i> j̀is.
eleven	<i>num.</i> kwad̀ól-ná'aḡ.	extinguish (fire)	<i>v.</i> mb̀ətsá.
ember	<i>n.</i> g̀jãmt̀ə.	eye	<i>n.</i> j̀ir.

f

fabric, cloth	<i>n.</i> túpà.	find	<i>v.</i> taatsá.
face	<i>n.</i> k̀jàn.	finger	<i>v.</i> kwam.
facial marking	<i>n.</i> ɕ̀ar k̀jàn.	finger millet	<i>n.</i> ng̀aḡ-tàws̀.
falcon	— j̀ààɕí k̀è b̀akwáàr, <i>see:</i> j̀ààɕí.	finish	<i>v.</i> ɕan.
fall	<i>v.</i> ndaaj (1).	fire	<i>n.</i> wutə.
fallow land	<i>n.</i> m̀òkɕĩ.	fire-place	<i>n.</i> lək̀dɛḡ.
family	<i>n.</i> min víni gígé.	fish	— z̀ib̀ər z̀à, <i>see:</i> z̀ib̀ər.
fan	<i>v.</i> pipiitá.	fisherman	— mur ng̀ááb z̀ib̀ər z̀à, <i>see:</i> mur.
far	<i>v.</i> mb̀əg̀.	fishing hook	<i>n.</i> k̀ùùg̀ija.
farm	<i>n.</i> l̀əp̀ə; <i>v.</i> kaptá.	fishing net	<i>n.</i> rááḡ.
farmer	— mur g̀úú k̀inǹə, <i>see:</i> mur.	fist	<i>n.</i> g̀ùd̀ùl-táws̀.
fat	— ii ɕii, <i>see:</i> ɕii; <i>n.</i> wĩ.	five	<i>num.</i> nantam.
father	<i>n.</i> v̀aɕi.	five hundred	<i>num.</i> labi-naantam.
fear	<i>v.</i> ɕəmt̀.	flag	<i>n.</i> tuutá.
feather	<i>n.col.</i> mb̀əɕ̀eèn.	flail	— mb̀ùùts k̀è d̀úú j̀áàw, <i>see:</i> mb̀ùùts.
feed	— v̀ər ǹiisá, <i>see:</i> v̀ər.	flame	— ǹəs̀ón k̀è wutə, <i>see:</i> ǹəs̀ón.
feel	<i>v.</i> kaam.	flatten	<i>v.</i> taa.
female	<i>adj.</i> m̀əɕì; <i>n.</i> g̀èd̀ə (2).	flea	— s̀əs̀ər kwáársə, <i>see:</i> s̀əs̀ər.
fence	<i>n.</i> d̀àmp̀ani; <i>n.</i> ɕĩḡe.	flesh	<i>n.</i> ɕ̀ùù.
fetish	<i>n.</i> wáàr (1).	flour	<i>n.</i> j̀àb̀t̀.
fever	<i>n.</i> zázabí.	flow	<i>v.</i> kətír.
few, little	<i>adv.</i> ǹɕáw.	flower	<i>n.</i> p̀ùre.
<i>ficus gnaphalocarpa</i>	<i>n.</i> gwáámú.	fly	<i>n.col.</i> r̀id̀ìn.
<i>ficus thonningii</i>	<i>n.</i> ɕabə.	fly away	<i>v.</i> sor.
fifteen	<i>num.</i> kwad̀ól-naantam.	foam	<i>n.</i> kumpa.
fifty	<i>num.</i> ɕir-naantam.	fold	<i>v.</i> limtsá.
fight	— ii ǹɕál, <i>see:</i> ii; <i>n.</i> ǹɕàl.	follow	<i>v.</i> rop.
fill	<i>v.</i> ɕiká.	food	— ǹiisə k̀è ɕĩntɕí, <i>see:</i> ǹiisə.
filter	<i>n.</i> ng̀ər-k̀è-táátsà;	foot	<i>n.</i> sààn.
		footprint	— d̀àb̀i k̀è sáán, <i>see:</i> sààn.
		forehead	— v̀i-k̀jàn, <i>see:</i> v̀i.
		forge	<i>v.</i> gup.
		forget	<i>vx.</i> mal.

formerly	<i>adv.</i> aani.
forty	<i>num.</i> ñir-wopsə.
four	<i>num.</i> wopsə.
fowl gen.	<i>n.</i> kwaar.
francolin	<i>n.</i> ñgwàràŋ.
freeze	<i>n.</i> ñindó.
friend	<i>n.</i> jèrkə.

frog	<i>n.</i> bòbí.
fruit	<i>n.</i> ñaa-jaantsón.
fruit-bat	<i>n.</i> ñgúŋgiêrmà.
fry	<i>v.</i> soojá.
full	<i>v.</i> jŋ.
funeral	<i>n.</i> sadáka.

g

galloping	<i>n.</i> sùkúwa.
garden	<i>n.</i> làmbu.
gather	<i>v.</i> mbaatsó (1).
gazelle	<i>n.</i> tsətsəp.
gecko	<i>n.</i> kàr kə tsák.
get down	<i>v.</i> suj.
get lost	<i>v.t/i.</i> mal.
ghost	<i>n.</i> vìní.
giraffe	— rààkumi kə ndór, <i>see:</i> rààkumi.
girl	<i>n.</i> ñáŋ.
give	<i>v.</i> vər.
give back	<i>v.</i> mindər.
give birth, deliver	— sii ðùùgə (3), <i>see:</i> sii.
glue	<i>v.</i> mbatsó.
go	<i>v.</i> laktsó.
go up, mount	<i>v.</i> tu (1).
goat	<i>n.</i> maadó.
god	<i>n.</i> fiit (2).
gold	<i>n.</i> zínáarìjə.
good	<i>n.</i> vár; <i>v.</i> zəm.
gown	— kùkín kə núúŋ, <i>see:</i> kùkín.
granary	<i>n.</i> fuŋ.
grandchildren	<i>n.</i> ðjíka.
grandfather	<i>n.</i> ðjigə (1).

grandmother	<i>n.</i> kààfi.
grass	<i>n.</i> gidə. <i>n.</i> ráfi.
grass hut	<i>n.</i> ðààvúr.
grasshopper	<i>n.</i> zún.
grave	<i>n.</i> bìfù.
green	— zà kə waldó, <i>see:</i> zà.
greet	— wul wùljèén, <i>see:</i> wul ₂ .
grill	<i>v.</i> vaa.
grind	<i>v.</i> nəg.
grinding stone	— tàwsə-vùn, <i>see:</i> tàwsə; <i>n.</i> vùn.
ground	<i>n.</i> vul.
groundnut	<i>n.</i> dàl.
grow	<i>v.</i> luu.
guest	<i>n.</i> sumbur.
guinea-fowl	<i>n.</i> ðəbm.
guitar made of reed	<i>n.</i> kìndó.
guitar (metal)	<i>n.</i> mòòlò.
gum tree sp.	<i>n.</i> fòktsə.
gun	<i>n.</i> pjúù.
gunpowder	— gjàm̀tə kə pjúù, <i>see:</i> gjàm̀tə.
Gùùs	<i>n.</i> gùùs.

h

habit	<i>v.</i> saaba.
hair	<i>n.col.</i> mbə̀k̀èèn.
hammer	<i>n.</i> gùdúmà.
hand, arm	<i>n.</i> tàwsə.
handle	<i>n.</i> kibdó.
handle of pot	— tàw-sórtó, <i>see:</i> tàwsə.
hang	<i>v.t/i.</i> raatá.
hard	<i>v.</i> laktó.
harmattan	<i>n.</i> b̀ùún.
harness	<i>n.</i> ǹìsə kə z̀ùúr, <i>see:</i> ǹìsə.
harvest	— tar dàl, dùgà, <i>see:</i> tar ₂ ; <i>v.</i> jaatsó (2); <i>v.</i> ðjam; <i>v.t.</i> ðaw (2).
hat	<i>n.</i> màlàpá.
hate	<i>v.</i> wə̀fə.
hawk	— jàà̀k̀jì kə b̀ákwaàr, <i>see:</i> jàà̀k̀jì.
he	<i>pro.</i> ðjání.

head	<i>n.</i> gaam (1).
headpad	<i>n.</i> h̀ìtsón.
heal	<i>n.</i> 'jám.
heap	<i>n.</i> mbà̀t̀fi.
hear	<i>v.</i> kaam.
heart	<i>n.</i> v̀ùkàl.
heavy	<i>v.</i> lap.
hedgehog	<i>n.</i> dà̀mzà̀rì.
heel	<i>n.</i> ðə̀rsà̀àn.
he-goat	<i>n.</i> ñgõŋ.
help	<i>v.</i> som.
herbalist	<i>n.</i> z̀ùŋ.
here	<i>adv.</i> aní.
hiccup	<i>n.</i> gə̀ð̀f̀ə̀nkó.
hide	<i>v.t/i.</i> wat (2).
high	<i>v.</i> luu.
hippopotamus	— kà̀ràŋ kə zà, <i>see:</i> kà̀ràŋ.
hit	<i>v.</i> lii (1).

hobble	v. tarná.
hoe	n. ɕùr; n. kwàkà.
hold	v. ngap (1).
hold down	v. ngap (2).
hole	n. ʃù.
hollow	id. bórɛŋteŋ.
hollow out	v. kər.
honey	— zà kə dùùm, see: zà.
horn	n. nɕaŋgam; n.col. ringèètè.
hornbill (ground -)	n. burtu.
horse	n. zùúr.
horse rider	— mur (kə) zùúr, see: mur.
hot	v. vaaj, see: vaa.

human being	n. zaar.
hundred	num. labi.
hunger	n. kùsùn.
hungry rice	n. foodə.
hunt	n. bàgo; n. dəntə; v. kom.
hunter	— mur dəntə, see: mur.
hurry	v. ɕjaa₂.
husband	n. tùr.
hut	n. kwàdà.
hyena	n. ɲaa-kuura.
hyrax	n. zùún.

i

I	pro. ɲááni.
iguana	n. dəgər.
in, at	prep. gja.
in front	adv. kən nee.
increase	v. kaará.
indigo	n. báábá.
in-laws	n. ɕigè (2).
insane	adj. murʃi.
insect	n. ɲaa-mééráájì.

inside	— a vərì, see: gja.
intestines, guts	n. wàtká.
into	prep. kap.
iron	n. dààm.
itch	v. kəbiitə.
itili	n. baatsə.
ivory	— ʃàn kə gíwà, see: ʃàn.

j

jackal	— kàráŋ kə ləpə, see: kàráŋ.
jaw	n. gəŋ.
jealousy	n. kàʃi.
journey	n. dəntə.
judge	— ɕaw vù, see: ɕaw.

jujube tree	n. kàtvùúŋ.
jump	v. ləp₁.
jumper	n. ɕámpà.

k

kapok	— dùgà kə mbóràán, see: dùgà.
kid	n. ɲáŋ-maadə.
kidney	n. kwààdà.
kill	v. ɕuu.
kiln	n. gùdún.
kitchen	n. balkam.
kite (black -)	n. vopkúrúŋ.

knead	v. kaas.
knee	n. vùrún.
kneel down	v. suj.
knife	n. subuur.
know	v. nəmsə.
kunu	n. bur.

l

lake	n. dəm.
lame	n. limbjaari.
lamp	n. fitilà.
land	v. suj.
language	n. vù.
large termite	n. ɕùn.

last year	adv. gusní.
laugh	v. gimááɕ; v. gjamɕə.
lazy	adj. jààdə.
leak, drip	v. ɕjaak.
learn	v. koojá.

leather	<i>n.</i> lààtè (1).
leatherworker	<i>n.</i> bàdúnkù.
leave	<i>v.</i> sor.
leaves	<i>n.</i> waldó (1).
left side	<i>n.</i> naabi.
leg	<i>n.</i> sààn.
lemon	<i>n.</i> lèémú kè fàwnì.
lend	<i>v.</i> ará.
leopard	<i>n.</i> kwààk.
let ferment	<i>v.</i> gaa dúúgǎn sor, <i>see:</i> gaa.
liar	— mur rák vìì, <i>see:</i> mur.
lick	<i>v.</i> batə.
lid	<i>n.</i> gít-fuŋ. <i>n.</i> ŋgèr-fóŋ-kwatə.
lie	<i>v.</i> rak vìì.
lie down	<i>v.</i> taa.
life	<i>n.</i> sùkòòjì.
lift	<i>v.</i> daga.
light	— lap a'àng, <i>see:</i> lap.
lightning	<i>n.</i> kəlídí.
like	<i>v.</i> mbəɟ.
limp	<i>v.</i> djaa.

lion	<i>n.</i> zaakí.
lip	<i>n.</i> kààr kè víí.
live	<i>v.</i> buur.
liver	<i>n.</i> hàntá.
lizard	<i>n.</i> ɓǎyŋ.
load	<i>n.</i> nùisə.
locust	<i>n.</i> zûn.
locust-bean tree	<i>n.</i> ɓətkə.
loincloth	<i>n.</i> lààtè (2); <i>n.</i> zàní.
loincloth, woman's clothes (gen.)	<i>n.</i> zàní.
long	<i>adj.</i> mbəgni.
look at	<i>v.</i> ŋgal.
look for	<i>v.</i> kwam.
look like	— tar dàl, dùgà (2), <i>see:</i> tar ₂ .
loosen	<i>v.</i> vìì (1).
lorry	— móótà kè nùúŋ, <i>see:</i> móótà.
lose sth.	<i>v./i.</i> mal.
louse	<i>n.</i> səsər.
love	<i>v.</i> mbəɟ.
lungs	<i>n.</i> hùùhúú.

m

machete	<i>n.</i> àddà.	millet	<i>n.</i> noonó.
mahogany	<i>n.</i> ràŋkə.		<i>n.</i> jààw (2);
maid	<i>n.</i> ŋáŋ-məɟì.		<i>n.</i> làŋ.
maize	<i>n.</i> bōrāŋ.	millet sp.	<i>n.</i> ɓetər.
malaria	<i>n.</i> zázzabí.	minstrel	— mur lí mòòlò, <i>see:</i> mur.
male	<i>adj.</i> maan.	mirror	<i>n.</i> maduubi.
man	<i>n.</i> maan.	mix	<i>v.</i> vur.
mango	<i>n.</i> máŋgoro.	molar	<i>n.</i> ŋgàràŋká.
mantis	— zùúr kè fíítə, <i>see:</i> zùúr.	money	<i>n.</i> dwààm.
many	<i>adv.</i> pál.	mongoose	<i>n.</i> ɟjɪbda.
mare	— zùúr kè məɟì, <i>see:</i> zùúr.	monkey	<i>n.</i> vùrì.
market	<i>n.</i> kaasuwa.	moon	<i>n.</i> ləbm.
marriage	<i>n.</i> awre.	moonshine	— ləbm kə fíl, <i>see:</i> ləbm.
marrow	<i>n.</i> ɟwààbm.	morning	<i>n.</i> ɓìtəntə.
mason wasp	<i>n.col.</i> zúnzùúr.	mortar	<i>n.</i> kunnó.
masquerade	<i>n.</i> mùntsá.	mosquito	<i>n.col.</i> vùrùŋsə.
mat	<i>n.</i> tààŋgərmá.	mother	<i>n.</i> nààjì.
mate	<i>v.</i> tu (2).	mother goat	<i>n.</i> nààsə maadə, <i>see:</i> nààjì.
measles	<i>n.</i> ɟàrtù.	mountain	<i>n.</i> ɗààj.
measure	<i>v.</i> ləp ₂ .	mouth	<i>n.</i> vìì.
meat	<i>n.</i> fùù.	move, stir (int.)	<i>n.</i> mootsá.
medicine	<i>n.</i> wùŋgə.	much	<i>adv.</i> pál.
meet	<i>v.</i> bom.	mucus	<i>n.</i> mbònnə.
melt	<i>v.</i> narké.	mudfish	<i>n.</i> kəkàŋkí.
menstruation	<i>n.</i> wààr (2).	mumps	<i>n.</i> gúmrèèkúm.
middle	— a ɟi kə, <i>see:</i> gja; <i>n.</i> ɟi (1).	murder	<i>n.col.</i> ɗuntə (1).
migrate	<i>v.</i> sor.	murderer	— mur ɗúú zaar, <i>see:</i> mur.
milk	— tar noonó, <i>see:</i> tar ₂ ; — zà kè máámà, <i>see:</i> zà;	mushroom	<i>n.</i> mbúj.
		musician	— mur lí gàngà, <i>see:</i> mur.

n

name	<i>n.</i> sùŋ.	next year	<i>adv.</i> maní.
nape of the neck	— kààr gwàgèl, <i>see:</i> kààr.	night	<i>n.</i> gùùvòòdó.
narrow	<i>v.</i> lər.	Nile monitor	<i>n.</i> tsááŋ.
navel	<i>n.</i> mbùktá.	nine	<i>num.</i> naturòpsə.
near	<i>n.</i> piit.	nineteen	<i>num.</i> kwadól-natur-wòpsə.
neck	<i>n.</i> gwàgèl.	ninety	<i>num.</i> s̄ir-natur-wòpsə.
necklace	<i>n.</i> ŋgèr-gwàgèl.	noon	— ʒi fíitə, <i>see:</i> ʒi.
needle	<i>n.</i> àllúurà.	nose	<i>n.</i> jùtsən.
nest	— vùin kə jààʒí, <i>see:</i> vùin.		
new	<i>adj.</i> mbúrní.		

o

oil	<i>n.</i> miir.	orange	<i>n.</i> lèemu.
oil-palm	<i>n.</i> kwáákwa.	ordeal	<i>n.</i> wùŋgè.
okra	<i>n.</i> kwààjí.	orphan	<i>n.</i> maráája.
old	<i>v.</i> guus (1); <i>v.</i> ʒigór.	ostrich	<i>n.</i> ʒimìnà.
on	<i>prep.</i> və.	other	<i>det.</i> gón.
one	<i>num.</i> láàŋ; <i>num.</i> nà'àŋ.	outside	<i>adv.</i> d̄iín.
onion	<i>n.</i> àlbásà.	overpower	— muŋ ta vul, <i>see:</i> muŋ.
open	<i>v.</i> puŋ.	owl	<i>n.</i> ʒìʒiŋ.
opening of granary	— v̄i-fuŋ, <i>see:</i> v̄i.	owner	<i>n.</i> mur.

p

palm of hand	<i>n.</i> dàból-tàwsè.	plum	<i>n.</i> kwaan.
palm oil	<i>n.</i> mândʒa.	poison	<i>n.</i> gúba.
palm tree	<i>n.</i> ḡigínjà.	poor	<i>n.</i> taláka.
panther	<i>n.</i> kwààk.	porcupine	<i>n.</i> ŋgùzùn.
parrot	<i>n.</i> ʒuléèŋ.	possess	<i>v.</i> jir.
papaw	<i>n.</i> kabûs.	possessor	<i>n.</i> mur.
pay	<i>v.</i> bijá.	pot	<i>n.</i> ləksə.
pebble	<i>n.</i> kwàránza.	pot for fetching water	<i>n.</i> mùj.
peel	<i>n.</i> kursə; <i>v.</i> wug.	pot gen.	<i>n.</i> sòrtó.
penis	<i>n.</i> mùmwál.	potash	<i>n.</i> pàrdá.
penis sheath	<i>n.</i> kòróórò.	potter	— mur ŋgín sòrtó, <i>see:</i> mur.
pepper	<i>n.</i> jááʒi.	pound	<i>v.</i> d̄uu.
pestle	<i>n.</i> r̄usun.	pour	<i>v.</i> ʒaa (1).
pick (banana, mango)	<i>v.</i> ŋgwaj.	pray god	<i>v.</i> faal.
pig	<i>n.</i> àládé.	pregnancy	— vər túù, <i>see:</i> vər; <i>n.</i> t̄ùù.
pigeon	<i>n.</i> kukûl; <i>n.</i> tàttábàrá.	press	<i>v.</i> ŋgap (2).
place	<i>n.</i> v̄ar.	prick	<i>v.</i> ʒjak.
plait hair	<i>v.</i> tuu.	priest	<i>n.</i> suŋwaari.
plant	<i>n.</i> ʒaa; <i>v.</i> jingáán.	profit	<i>n.</i> káárì.
play	<i>n.</i> ʒi ʒàm-tó.	prostitute	<i>n.</i> kilááki.
plough	<i>v.</i> guu.	protect	<i>v.</i> tsare.
pluck out (leaves)	<i>v.</i> ŋgwaj.	puff-adder	<i>n.</i> lar-mini.
		pull	<i>v.</i> ʒaa (1).
		pull out	<i>v.</i> tar ₂ (1).

pull up	v. raa .
pumpkin	n. ḃòláj .
pus	— zà kè wûs , <i>see: zà</i> .
push	v. nduḃ .

put	n. ḃaa ; v. gaa .
python	n. kardaaḃ .

Q

queen bee	n. nààsó dùùm , <i>see: nààsí</i> .
quiet	v. ḃuugí .

quiver	n. bùtùúr .
--------	--------------------

R

rabbit	n. demi .
raffia-palm	n. ḃukoor .
rain	n. von .
rainbow	— ḃábránḃ kè zúúḃsè , <i>see: ḃábránḃ</i> .
ram	n. káro .
rat	n. kùsùn .
rattle	n. katḃáátḃa .
read	v. kwan .
reckon	v. mbaatsó (2).
red	adj. láj .
reed	n. kàzínḃééré .
refuse	v. ḃgüügá .
remain, become	v. dim .
remember	vx. man .
remove	v. tar ₂ (1).
repeat	— ii da , <i>see: ii</i> .
rest	v. puutḃe .
return	v.i. min .
ribs	n.col. miḃgiir .
rice	n. ḃinkààpá .
rich	— mur kè dwaàm , <i>see: mur</i> .
ridge	n. zìmbâr .
right	n. ḃgǐéé .
right side	n. ḃíntḃí .
ring	n. zóbbe .

ripe	p.p. lààrkónì , <i>see: laar</i> ; v. jaḃ ; v. laar .
ripen	v. giir ; v.i. kugǐó .
river	n. gùdúḃ ; n. lààr .
road	n. ḃənká .
robe	— kùkín kə núúḃ , <i>see: kùkín</i> .
roll	v. kirḃgél .
roof	— gaam víin , <i>see: gaam</i> ; n. booto .
room	n. kwàḃá .
root	n. ḃurtá .
rope (gen.)	n. ḃəskə .
rot	v. ras .
round	adj. gìḃḃgəl .
rub	v. kaatá .
rubbish heap	n. ḃǐḃḃǐ .
ruin	n. dùl-viin .
ruins	n. baḃḃo .
rule	n. iikú .
run	v. kəḃír .

S

sacrifice	n. wààr (1).
saddle	— vàr kè sònè , <i>see: vār</i> ; n. sərdí .
saliva	n. jàáj .
salt	n. mààs .
sand	n. kùitsə .
saw	n. zàrtò .
say	v. wul ₂ .
scar	n. dùdùr .
scatter	v. ḃaa (1).
scorpion	n. riindú .
scrape (clean)	v. ḃwoǐ .
scratch	v. jurwáák .
season	n. waatón .
seat	— vàr-sóni , <i>see: vār</i> .

see	v. ḃgal .
seed	n. tsəltə .
seize	v. kap .
sell	v. iip .
send (so do sth)	v. gəḃ (1).
separate	v. ḃəl .
servant	n. kùn viinì .
sesame	n. wàḃḃà .
set a trap	— ḃaa tárkò , <i>see: ḃaa</i> .
set bones	— nat tsəlì , <i>see: nat</i> .
seven	num. usu-mááj .
seventeen	num. kwadəl-usu-mááj .
seventy	num. ḃir-usu-mááj .
sew	v. rip .
shade	n. gùùsón .

shake	v. <i>səsər</i> .	sneeze	v. <i>ditsu</i> .
shame	v. <i>kobál</i> .	snore	v. <i>ʒərgeet</i> .
share out	v. <i>biljeen</i> .	soil	n. <i>jaafə</i> .
sharp	v. <i>wul₁</i> .	some	det. <i>gón</i> .
	id. <i>pjém-pjén</i> .	son, boy	n. <i>kùn</i> .
sharpen, whet	v. <i>liid</i> (2).	song	n. <i>sər</i> .
shea-butter tree	n. <i>ɲaa-kwáàrà</i> .	son-in-law	— <i>tùr kə ɲán gúúgé</i> , see: <i>tùr</i> .
sheep	n. <i>təm</i> .	soot	n. <i>gəgár</i> .
shell	n. <i>kursə</i> .	sorcerer	— <i>mur ʒirkə</i> , see: <i>mur</i> .
shield	n. <i>gàrkwà</i> .	sorrel	n. <i>rammá</i> .
shin	n. <i>vèŋlég</i> .	soup	n. <i>məʒeén</i> .
shine	v. <i>ʒjír</i> .	sour	v.i. <i>ʒaw vù</i> , see: <i>ʒaw</i> .
shirt	n. <i>kùkín</i> .	sow	— <i>àládé kə məʒì</i> , see: <i>àládé</i> ;
shoe	n. <i>tààkààlmi</i> .		v. <i>jiŋgáán</i> ;
shoot	v. <i>mboj</i> ;		v. <i>ʒaa</i> (2).
	v. <i>mbwaa</i> .	speak	— <i>wul vù</i> , see: <i>wul₂</i> .
shoulder	n. <i>wàmʒə</i> .	spear	n. <i>zaw</i> .
shout (= throw a cry)	v. <i>muŋ gəgààjí</i> , see: <i>muŋ</i> .	spend a long time	v. <i>ndaaj</i> (2).
show sth.	v. <i>ʒit</i> .	sperm	— <i>ʒà kə múmwál</i> , see: <i>ʒà</i> .
shrew	n. <i>ʒaaba</i> .	spider	n. <i>ʒùùn</i> .
shrub producing red berries	n. <i>ʒiní</i> .	spin	v. <i>tar₁</i> .
shut, close	v. <i>ʒjaŋ</i> .	spinning stick	n. <i>mazari</i> .
sickle	n. <i>làbɔʒi</i> .	spirit	n. <i>jatər</i> .
silk cotton tree	n. <i>mbəràán</i> .	spit	— <i>mbwaa jááŋ</i> , see: <i>mbwaa</i> .
silver	n. <i>ázurpà</i> .	spoon	n. <i>ʒóókàñi</i> .
sing	— <i>gəm sər</i> , see: <i>gəm</i> .	spread	v. <i>taʒ</i> .
singer	— <i>mur gəm sər</i> , see: <i>mur</i> .	sprout	v. <i>taj</i> .
sister-in-law	n. <i>ɲa-nááʒi-gəɔʒi</i> .	squat	v. <i>luur</i> .
sit down	v. <i>sən</i> .	squeeze, wring out	v. <i>ʒərgə</i> .
six	num. <i>lim</i> .	squirrel	n. <i>ʒàʒi</i> .
sixteen	num. <i>kwadól-lim</i> .	stab	v. <i>ʒjak</i> .
sixty	num. <i>ʒir-lim</i> .	stalks	n. <i>kàŋ</i> .
skin	n. <i>kuur</i> ;	stallion	— <i>ʒùúr kə mààn</i> , see: <i>ʒùúr</i> .
	n. <i>lààtə</i> (1);	stand	v. <i>ʒeer</i> .
	v. <i>lut</i> .	stand up	v. <i>sor</i> .
skink-lizard	n. <i>bìʒiwáála</i> .	star	n. <i>ʒjààr</i> .
skull	n. <i>kwat-gaam</i> , see: <i>kwatə</i> .	stick	n. <i>mbùùts</i> ;
sky	n. <i>ʒjír</i> .		v. <i>kapá</i> .
slaughter	v.t. <i>ʒaw</i> (3).	sting	v. <i>mbwaa</i> .
slave	n.col. <i>vjàànsón</i> .	sting, quill of insect	n. <i>mbàrà</i> (2).
slavery	n. <i>bàwtà</i> .	stirring stick	n. <i>ʒidə</i> .
sleep	v. <i>ndəbáát</i> .	stomach	n. <i>kùkúʒ</i> .
sling	n. <i>ʒábráŋ</i> .	stone	n. <i>ɔààj</i> .
slip	n. <i>kwalili</i> .	stop	v. <i>ʒeer</i> .
slippers	n. <i>ʒilpàs</i> .	stork	n. <i>ʒààmú</i> .
small	adj. <i>tsàáŋ</i> .	straight	n. <i>sánta</i> .
smash	v. <i>pas</i> .	straight on	id. <i>táŋ-táŋ</i> .
smell	n. <i>zòŋtə</i> ;	straw	n. <i>kàŋ</i> .
	v. <i>kaam</i> ;	strengthen	v. <i>luurdó</i> .
	v. <i>zòŋtə</i> .	strike fire	v. <i>bəs</i> .
smithy	— <i>vùñ kə gúpì</i> , see: <i>vùñ</i> .	strip off	v. <i>wugó</i> .
smoke	n. <i>jukwááj</i> .	strong	v. <i>laktó</i> .
smoke (tobacco)	— <i>ʒjaa tààbá</i> , see: <i>ʒjaa₁</i> .	struggle	n. <i>ndʒàl</i> .
smooth	v. <i>tolgə</i> .	suck	v. <i>ʒuu</i> .
snail	n. <i>nónáála</i> .	sue	v. <i>jiir</i> .
snake	n. <i>ʒùʒi</i> .	suffer	v. <i>taajir</i> .
snap (a thread)	v. <i>baʒə</i> .	sugar cane	— <i>kàŋ ndzəlínì</i> , see: <i>kàŋ</i> ;
snare	n. <i>àʒúúta</i> .		n. <i>ràké</i> .

sun	<i>n.</i> fùt (1).	sweep	<i>v.</i> saad.
sunshine	— zà fùtò, <i>see:</i> zà.	sweet potato	<i>n.</i> laawur.
swallow	<i>v.</i> dətə.	swell	<i>v.</i> fii.
swarm of bees	— ká nààsə duum, <i>see:</i> duum.	swimming	<i>n.</i> bááma.
swear	<i>v.</i> fiir.	sword	<i>n.</i> àddà.
sweat	<i>n.</i> sùlwààŋ.		

t

tail	<i>n.</i> kiir.	tick	<i>n.</i> kàt-bòbóŋ.
take	<i>v.</i> bag; <i>v.</i> kap.	tie	<i>v.</i> nat; <i>v.pl.</i> naat.
tamarind	<i>n.</i> ɕùúŋ.	tin	<i>n.</i> kùzà.
tame	<i>v.</i> zig.	tired	<i>v.</i> mbop.
tan	<i>v.</i> liit.	tobacco	<i>n.</i> tààbá.
tan-bark	— wùùŋ kə lúúrdə lààt, <i>see:</i> wùm.	today	<i>n.</i> jáágúni.
tanner	— mur líid lààt, <i>see:</i> mur.	tomato (bitter)	<i>n.</i> kan ndzəlíní, <i>see:</i> kannə.
teach	<i>v.</i> zig.	tomorrow	<i>n.</i> àndó.
tear	<i>v.</i> ɕaktá.	tongs	<i>n.</i> awartaki.
tears	<i>n.</i> zàləm.	tongue	<i>n.</i> nəsón.
tell	<i>v.</i> wul ₂ .	tooth	<i>n.</i> ɕàn.
ten	<i>num.</i> kwatu.	tortoise	<i>n.</i> kùkùrbí.
termite	<i>n.</i> mbúmbùút.	totem	<i>n.</i> nam.
termite hill	— vùn kə fún, <i>see:</i> vùn.	touch	<i>v.</i> dəp.
testicle	<i>n.</i> kwààdó.	town	<i>n.col.</i> dǎàj.
thank	<i>v.</i> mbwaal.	track	<i>n.</i> dǎnká.
theft	<i>n.</i> mǎgərtá.	trade	<i>v.</i> iip.
there	<i>adv.</i> agéé.	trap	<i>n.</i> tàrkó.
they	<i>pro.</i> ɕǎàné.	tree	<i>n.</i> jaantsón.
thick	<i>id.</i> tókrək.	tremble	<i>v.</i> səsər.
thief	<i>n.</i> mǎgər.	trousers	<i>n.</i> wàndó.
thigh	<i>n.</i> ɕiŋ.	trunk of tree	<i>n.</i> ɕi (2).
thin	<i>id.</i> lép-lép.	truth	<i>n.</i> nɕaman.
thing	<i>n.</i> nùisə.	try	<i>v.</i> bitá.
think	<i>v.</i> lumpaasa.	turban	<i>n.</i> ràwání.
thirst	<i>n.</i> bǎfə.	turkey	<i>n.</i> tàlótàló.
thirteen	<i>num.</i> kwadól-máàj.	turn	<i>v.</i> ɕiŋ.
thirty	<i>num.</i> ɕir-máàj.	turn round	<i>v.</i> ɕiŋ.
this year	<i>adv.</i> nagúni.	tusk	— ɕàn kə gúwà, <i>see:</i> ɕàn.
thorn	<i>n.</i> jìbgə.	tuwo	<i>n.</i> nəŋ.
thou	<i>pro.</i> kǎááni.	twelve	<i>num.</i> kwadól-mbəfi.
thousand	<i>num.</i> labi-kwatu.	twenty	<i>num.</i> ɕan-mbəfiiri.
thread	<i>n.</i> zàré.	twenty-one	<i>num.</i> ɕan-mbəfi-na'aŋ.
three	<i>num.</i> máàj.	twins	<i>n.col.</i> tàgààj.
thresh	<i>v.</i> lii (2).	twist	<i>v.</i> liid (1).
throat	<i>n.</i> mǎkóógòrò.	two	<i>num.</i> mbəfi.
throw	<i>v.</i> muŋ.	two hundred	<i>num.</i> labi-mbəfi.
thunder	<i>n.</i> foráŋ.		

u

ugly	<i>n.</i> vìis.	unload	<i>v.</i> sur.
ululation	<i>n.</i> gùùdǎ.	unroll	<i>v.</i> taa.
uncle	<i>n.</i> kǎáwù; <i>n.</i> ku-nááɕí-vaɕí.	untie	<i>v.</i> waa.
under	<i>v.</i> ndoŋ.	urinate	<i>v.</i> jiid biɕá.
		urine	<i>n.</i> biɕá.

V

vagina	<i>n.col.</i> zìgèr.	vomit	<i>v.</i> giŋgi.
veins	<i>n.</i> ɖííɖǝ́ja.	vulture	<i>n.</i> áŋgulu.
village	<i>n.col.</i> ɖáàj.		
voice	<i>n.</i> ndzər.		

W

waist	<i>n.</i> miis.	where?	<i>adv.</i> èén.
walk	<i>v.</i> ɖəj.	whip	<i>n.</i> vollə.
walking stick	<i>n.</i> mbùùts.	whistling	<i>n.</i> ʃawra.
wall of compound	<i>n.</i> mbòj.	white	<i>adj.</i> fñl.
wall of room	<i>n.</i> ɖuruŋ.	white egret	<i>n.</i> bélbéla.
want	<i>v.</i> mbəɖ.	who?	<i>quest.</i> wànéj.
war	<i>n.</i> jaakí.	wide	<i>v.</i> lər.
warm	<i>v.</i> nan.	widen	<i>v.</i> lər.
wart-hog	— àládé kè ndér, <i>see:</i> àládé.	widow	— gèd gùùrì, <i>see:</i> gèdè.
wash	<i>v.</i> voɬ; <i>v.</i> waɬ.	widower	<i>n.</i> gùùrì.
wasp	<i>n.col.</i> bùbùjì.	wife	<i>n.</i> gèdè (1).
water	<i>n.</i> zà.	wind	<i>n.</i> jatər.
water melon	<i>n.</i> kaŋkana.	wing	<i>n.</i> gəɖjap.
water place	— vər kè ɬjáá zà, <i>see:</i> vər.	winnow	<i>n.</i> kìpté; <i>v.</i> fot.
we	<i>pro.</i> ɲààné.	wipe	<i>v.</i> kwaŋ.
weapon	<i>n.</i> màkààmì; <i>n.</i> ŋgèr-kè-ndɖal.	witch	— gèt ɬìrkè, <i>see:</i> gèdè.
wear	<i>n.</i> ɬaa.	witchcraft	<i>n.</i> ɬìrkə.
weave	<i>v.</i> ŋgiin; <i>v.</i> tuu.	with	<i>conj.</i> ɬ.
weaver	— mur túj, <i>see:</i> mur.	woman	<i>n.</i> gèdè (1).
weed	<i>v.</i> warzá.	wood	<i>n.</i> nàràŋ.
well	<i>n.</i> rùɖǝ́ja.	work	<i>n.</i> kinnè.
wet	<i>v.t/i.</i> ɖǝ́g.	world	<i>n.</i> zəl.
what?	<i>quest.</i> náŋ.	worm	<i>n.</i> zìbər.
wheat	<i>n.</i> àlkámà.	wound	<i>n.</i> var.
when?	<i>adv.</i> jemɬí.	wrap up	<i>v.</i> nadá.
		write	<i>v.</i> ndzəráák.

Y

yam	<i>n.</i> guɖən.
yellow	<i>adj.</i> jérá'a.
yesterday	<i>n.</i> àmni.
you (pl.)	<i>pro.</i> kjààné.
young	<i>adj.</i> tsàáŋ.
younger sister	<i>n.</i> ŋa-nááɬí-tsapí.